

Lunds universitet
Centrum för Teologi och Religionsvetenskap
Systematisk teologi
Examensarbete 10 p.
Examinator: Werner G. Jeanron
Handledare: Manfred Hofmann
Att framläggas: 2005-01-12
Av: Linda Folebäck

Andligheten och världen

Om luthersk tvåregementslära utifrån Gustaf Wingren och Per Frostin

1 Inledning	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte och problemformulering	4
1.3 Metod	4
1.4 Material	4
1.5 Avgränsning	5
1.6 Förklaring av nyckelbegrepp.....	6
1.7 Disposition	7
2 Gustaf Wingren	8
2.1 Tvåregementsläran – en presentation	8
2.1.1 <i>Luthers lära om kallelsen</i>	8
2.1.2 <i>Luther frigiven. Tema med sex variationer</i>	11
2.1.3 <i>Credo : Den kristna tros- och livsåskådningen</i>	16
2.2 Reflektion och avslutning	18
3 Per Frostin	19
3.1 Tvåregementsläran – en presentation	19
3.1.1 <i>Politik och hermeneutik. En systematisk studie i Rudolf Bultmanns teologi med särskild hänsyn till hans luthertolkning</i>	19
3.1.2 <i>Liberation Theology in Tanzania and South Africa: A First World Interpretation</i>	21
3.1.3 <i>Luther´s Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study</i>	24
3.1.4 <i>Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin</i>	28
3.2 Reflektion och avslutning	29
4 Analys och diskussion	30
4.1 Tvåregementslära hos Wingren och Frostin – en jämförelse	30
4.2 Luthersk tvåregementslära i svensk diskussion.....	31
4.3 Luthersk tvåregementslära i internationell diskussion.....	35
4.4 Reflektion och avslutning	40
5 Sammanfattning	42
Summary	44
Anförd litteratur	46

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I februari 2004 besökte jag Kapstaden i Sydafrika, det var en semesterresa som för mig skapade en reflektion kring hur teologi kan bedrivas i ett diskriminerande system, i det här fallet i apartheids skugga. Några månader senare, i maj 2004 hade jag förmånen att med en kurs vid universitetet göra ytterligare en resa, då till Jerusalem i Israel. Vi besökte även den lutherska kyrkan i Betlehem och den katolska kyrkan i Jifna. Reflektionen från Sydafrika fördjupades när jag mötte de kyrkliga företrädarna i Palestina.

Jag har under min studietid utifrån min egen svenska, och möjligen även europeiska, kontext funderat på kyrkans roll och funktion i samhället. Ett samhälle som i stort är präglad av en politisk trygghet och välfärd behöver ändå ha en kyrka som ser sig som en del av den världsvida kristenheten. Den kristne lever i gemenskap med andra människor och kyrkan står då indirekt i ett sammanhang med sin omgivning.

Under mitt första år studerade vi den lutherska dogmatiken i *Trons mönster*. Där står:

Den genom evangelium väckta tron kan ha stora verkningar i det konkreta livet – både individuellt och socialt – men går utöver dessa verkningar och skall därför ej heller förväxlas med dessa.¹

Den bibliska traditionen har utifrån skapelseberättelserna försökt att finna ett förhållande mellan det gudomliga och världen. Det västerländska tänkandet är präglad av Aristoteles empiriska förståelse av människan och hennes omgivning. Med andra ord kan det uttryckas med att man sökt distinktion genom definiera tillvaron. Inom kristendomens hägn utvecklade Augustinus en uppdelning mellan kyrka och värld. Reformatorerna under 1500-talet utvecklade en tanke som låg nära till hands i den tradition de stod i men ändå kom att bryta med. Under 1800-talet började den teologiska forskningen ta fart kring reformationens tvåregementslära. Bearbetningen fortsatte under 1900-talet då tvåregementsläran kom att utvecklas men även ifrågasättas. Min uppsats undersöker Gustaf Wingrens och Per Frostins bidrag till den stora diskussionen om hur förhållandet mellan andligheten och världen ska tolkas.

¹ Bengt Hägglund, *Trons mönster: en handledning i dogmatik*. Lund: Arcus Förlag, 1997, s. 110.

1.2 Syfte och problemformulering

Med utgångspunkt i Gustaf Wingrens och Per Frostins arbeten är syftet för min uppsats att undersöka den svenska diskussionen av luthersk tvåregementslära under 1900-talet. Dessutom vill jag, men av underordnad betydelse, ge exempel på hur Gustaf Wingrens och Per Frostins tvåregementsläror förhåller sig till ett utvalt internationellt perspektiv. De båda teologernas olika uppfattning ska kritiskt analyseras för att slutligen ge en fördjupad förståelse av debatten kring det världsliga och det andliga regementet.

Den övergripande problemformuleringen för uppsatsen är:

Hur tolkar Gustaf Wingren och Per Frostin den lutherska tvåregementsläran?

Och uppsatsens underordnade frågeställning för att främja analysen är:

Vilken betydelse har förståelsen av kristologi och skapelsesteologi för en luthersk tvåregementslära i utvald svensk och internationell diskussion under 1900-talet?

1.3 Metod

I uppsatsens andra och tredje kapitel gör jag en deskriptiv undersökning av Gustaf Wingrens respektive Per Frostins tolkning av den lutherska tvåregementsläran. Det fjärde kapitlet analyserar tolkningarna av tvåregementsläran under 1900-talet. I kapitlens avslutande delar ger jag min egen reflektion. Min avsikt är att skapa en kvalitativ diskussion av det valda materialet. Intentionen är att den röda tråden ska följa läsaren genom uppsatsen från den övergripande problemformuleringen till den slutliga sammanfattningen.

1.4 Material

Mitt material för att besvara uppsatsens problemformuleringar har valts utifrån främst två kriterier: det ska vara producerat under 1900-talet och författat av teologer som har sin hemvist i den lutherska traditionen. Undantaget finns i *1.6 Förklaring av nyckelbegrepp* som delvis utgår från Philipp Melanchthon.

Vid Lunds universitet inom ämnesområdena etik respektive systematisk teologi har Gustaf Wingren och Per Frostin verkat som professorer men det material som jag undersöker för mitt arbete utgörs inte bara av avhandlingar utan även till exempel föreläsningar publicerade i efterhand. För en analys som kan bidra till diskussionen kompletterar jag med ytterligare

några svenska och internationella teologer. De ger ett inskott till att se hur Wingren och Frostin förhåller sig inom sitt område i den lundsiska teologin. En presentation av författarna ges i korthet under respektive rubrik.

1.5 Avgränsning

De lutherska reformatoreernas uppdelning i två regementen; det andliga och det världsliga har gett upphov till en mängd tolkningar.² Att försöka ge utrymme åt dem alla är en orimlighet. Min uppsats undersöker främst Gustaf Wingrens och Per Frostins bearbetningar av den lutherska tvåregementsläran. Deras respektive tolkning kompletteras i första hand av svenska teologer vars bas är Lunds universitet. Det internationella perspektivet i uppsatsen är valt utifrån teologer som arbetat i en politiskt våldsammare kontext än det svenska samhället men är förankrade i lutherska kyrkor. Den kontextuella befrielse-teologin får ett visst utrymme, speciellt vid undersökningen av Per Frostin eftersom denna teologi var ett av hans intresseområden. Av utrymmesskäl har jag valt att prioritera det internationella perspektivet på bekostnad av feministteologin. Jag finner valet lämpligt eftersom jag vill se den svenska teologin i kontrast mot omvärlden.³

Uppsatsen undersöker först och främst tvåregementsläran i ett större politiskt perspektiv snarare än på det individuella planet som rörande yrkesroll och äktenskap och så vidare. Min intention är inte heller att beskriva Martin Luthers eller de andra reformatoreernas historiska kontext eller att presentera de texter som ligger till underlag för utvecklingen av de olika uppfattningarna kring tvåregementsläran. Hänvisningar sker då det är nödvändigt, i övrigt är min avsikt att presentera utvecklingen främst under 1900-talet. Jag väljer att inte undersöka Svenska kyrkans nutida dokument eller förhållningssätt som kan komma till uttryck i till exempel biskopsbrev. En dogmatisk uppdelning i vad som anses andligt respektive världsligt får alltid en etisk konsekvens i det verkliga livet och människans vardag. Uppsatsens kommer därför att beröra etikens område men har inte som intention att närmre undersöka de frågor som uppstår.

² *Theologische Realenzyklopädie*, [TRE] band 36, Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2004, uppslagsord: Zweireichelehre, s. 776-793. Ger en bra översikt om man vill ha vidare läsning.

³ För vidare läsning kring auktoritetsbegrepp, kyrka och samhälle kan de svenska teologerna Cristina Grenholm och Ann-Louise Eriksson rekommenderas.

1.6 Förklaring av nyckelbegrepp

De lutherska reformatörerna gjorde en uppdelning mellan *det andliga och det världsliga regementet*, det vill säga det som gav upphov till den senare *tvåregementsläran*. Begreppet kan problematiseras men en första utgångspunkt kan finnas i de texter som producerats av Philipp Melanchthon, 1497-1560, *Den augsburgska bekännelsen* och *Den augsburgska bekännelsens apologi*.⁴ Kyrkan utgörs av två komponenter, skriver Melanchthon, nämligen att evangelium förkunnas rent och sakramenten förvaltas rätt och det ska ses som en fullt tillräcklig beskrivning av kyrkans uppgift.⁵ För att beskriva för hur den kristne bör leva hänvisas till Apostlagärningarna 5:29 som uppmanar till att ovillkorligen lyda överheten och lagarna ”blott dessa icke bjuda något, som är synd, ty då böra de mera lyda Gud än människor”.⁶ Melanchthon kommer att utveckla tankegången och skriver lite senare:

Evangeliet giver icke några nya lagar angående det borgerligt-världsliga livet, utan bjuder oss lyda de gällande lagarna, vare sig dessa äro stiftade av hedningar eller andra, samt ålägger oss att i denna lydnad bevisa vår kärlek. /.../ Ty evangeliet upplöser icke den yttre världsliga eller ekonomiska ordningen, utan godkänner den fastmer och ålägger oss att icke blott av fruktan för straff, utan även för vårt samvetes skull rätta oss efter den såsom en av Gud given ordning.⁷

Summan av Melanchthons tankesätt blir att kyrkan inte ska syssla med för henne främmande saker som att förfoga över kungakronor, upphäva överhetens lagar, lägga hinder i vägen för domar eller föreskriva regler angående samhällsskicket och detta görs utifrån Kristus ord om att hans rike inte är av denna världen, enligt Johannes evangeliet 18:36.⁸ Jag ser tvåregementsläran utifrån Melanchthons texter såsom de återfinns i Svenska kyrkans bekännelseskrifter och jag vill även se att det är så man tolkar *den lutherska tvåregementsläran* och att den inte är förknippad främst med *personen* Martin Luther, 1483-1546. Luther var produktiv som författare men jag gör inga direkta hänvisningar till honom, eftersom uppsatsen behandlar tolkningen under 1900-talet.⁹

⁴ ”Den augsburgska bekännelsen” och ”Den augsburgska bekännelsens apologi” i *Svenska kyrkans bekännelseskrifter* (övers. Lindroth, Hjalmar), Stockholm: Verbum förlag (5:e uppl. av 3:e tryckning), 2000.

⁵ ”Den augsburgska bekännelsen” i *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. 2000, artikel VII.

⁶ ”Den augsburgska bekännelsen” i *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. 2000, artikel XVI.

⁷ ”Den augsburgska bekännelsens i apologi” *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. 2000, artikel XVI.

⁸ ”Den augsburgska bekännelsen” i *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. 2000, artikel XXVIII.

⁹ Martin Luther, ”Von weltlicher Oberkeit” i *Studienausgabe*. Band 3. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983. Texten om den världsliga överheten är vanligt att det refereras till i diskussionen om tvåregementsläran.

En enkel och sammanfattad syn av tvåregementsläran finns i Nationalencyklopedin. Ordet *regemente* kan användas synonymt med *rike*, vilket är den vanliga beteckningen i den tyska protestantiska teologin. Regimentena eller rikena styrs av Gud och de är sidoordnade men åtskilda från varandra. I det andliga styr Gud genom evangelium och utan maktmedel med syftet att skänka frälsning och evigt liv. Styret över det världsliga riket utövas med makt och tvång via den jordiska överheten, kallelser och stånd. Regimentena ska spegla Guds kärlek och båda är riktade mot djävulen och det onda i tillvaron. Synen om de två regimentena ger etiska konsekvenser och präglar förhållandet mellan stat och kyrka.¹⁰

När jag nu kortfattat redogjort för min syn på tvåregementsläran och uppdelningen är gjord mellan andligt och världsligt återstår *kyrkan* och hur jag framställer henne i uppsatsen. Min förståelse av kyrkobergreppet grundas i Bo Håkanssons doktorsavhandling. Han behandlar frågan om folkkyrkan som helig, apostolisk och katolsk utifrån termerna *vad*, *vem*, *var*. *Vad* kyrkan är konstitueras i luthersk mening genom ordet och sakramenten. Ordets och sakramentens räckvidd besvarar även *vem* som är kyrka, med andra ord, kyrkans storlek är hennes adressater. *Var* kyrkan är i samhället visas genom den kristens vardag då dopet får ta gestalt i den enskildes liv. Även kyrkans institution formulerar genom ord och handling visionen om växandet mot Guds rike.¹¹

Begreppen *skapelseordning* och *kristologi* ska förstås utifrån den apostoliska trosbekännelsens första respektive andra artikel.

1.7 Disposition

Efter det inledande kapitlet där förutsättningarna för uppsatsen lagts fram kommer jag i kapitel två och tre göra en deskriptiv undersökning av Gustaf Wingrens och Per Frostins tolkningar av den lutherska tvåregementsläran. Det fjärde kapitlet är en analys som bygger på de två föregående. Jag diskuterar de problem och möjligheter som uppstår i respektive tolkning mot en svensk och internationell bakgrund. I kapitlets avslutande del drar jag slutsatser kring mina problemformuleringar. Avslutningsvis i kapitel fem ges en sammanfattning av undersökningens mål och dess resultat.

¹⁰ *Nationalencyklopedin*, Band 1, Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB, 1989, uppslagsord: andligt och världsligt regemente.

¹¹ Bo Håkansson, *Vardagens kyrka: Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid*. Lund: Arcus Förlag, 2001, s. 360.

2 Gustaf Wingren

Gustaf Wingren, 1910-2000, var professor i etik vid Lunds universitet mellan 1951 till 1977. Hans produktion är omfattande. Wingren intresserade sig för kristendomens idéhistoria med inriktning på Martin Luther, till exempel *Luthers lära om kallelsen*. Han bearbetade intensivt etiken och kristendomens innehållsliga frågor i relationen mellan tro och samhälle, den teologiska ort där tvåregementsläran hör hemma. Betydelsefull är här hans bok *Credo*.¹² Det är kritiken som han riktade både mot kyrka och samhälle som ligger till grund för undersökningen i min uppsats, det vi med andra ord brukar definiera *den lutherska tvåregementsläran*. Wingren skrev aldrig någon monografi över tvåregementsläran men hans delning i ett andligt och ett världsligt rike genomsyrade hans arbete och produktion över åren.

2.1 Tvåregementsläran – en presentation

I min deskriptiva undersökning av Gustaf Wingrens produktion har jag så förutsättningslöst som möjligt sökt efter hans tankar om de två regementena. Jag har styrts av de teman som Wingren själv tar upp om andligheten och världen mellan åren 1942 och 1974.¹³

2.1.1 Luthers lära om kallelsen

I Gustaf Wingrens doktorsavhandling *Luthers lära om kallelsen* tolkas människans kallelse genom en förståelse av tvåregementsläran som får ett stort utrymme i boken.¹⁴ De två regementena sträcker sig över olika grupper av människor, även om vissa inte har evangeliet som kan befria samvetet. I det världsliga regementet existerar hela mänskligheten. Både regementena ska förstås som ett uttryck för Guds kärlek och människan får ta emot Guds gåvor både från fursten och från prästen.

Sammanhanget mellan regementena ska förstås horisontalt genom att kallelsens stånd låter människan möta lag och evangelium. I kyrkan pekas evighetens riktning ut men nuet ska tolkas genom kallelsens uppgift i världen.¹⁵

¹² Gustaf Wingren, *Luthers lära om kallelsen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 1942. *Credo: Den kristna tros- och livsåskådningen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 1974.

¹³ Gustaf Wingren intresserade sig tidigt för den lutherska tvåregementsläran. Hans senare produktion om kyrkan och världen följer uppdelningen i de två regementena. För vidare läsning om kyrkans och teologins metodproblem se: *Tolken som tiger: Vad teologin är och vad den borde vara*. Stockholm: Gummesons förlag, 1981.

¹⁴ Gustaf Wingren, *Luthers lära om kallelsen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 1942.

¹⁵ *Ibid.* 1942, s. 36ff.

Wingren ifrågasätter inte Luthers syn på att kallelsen kan innebära att man lever i fångenskap, det ska då förstås som kallelsens kors. Som exempel använder Wingren den turkiska fångenskapen år 1529. Så länge som motstånd kan göras mot en fiende är det människans kallelse. Men om man blir fånge hos sin turkiske husbonde är denne ens nästa som man ska vara trogen i tjänst. De bibliska motiven med bland annat Jakob i Haran, Josef i Egypten och den babyloniska fångenskapen styrker uppfattningen. Det världsliga regementet är dock inte stelt eller konservativt eftersom Gud ständigt nydanar sin skapelse. I de världsliga ordningarna är det nämligen två makter som arbetar, Gud och djävulen. Ett system i vilket människor lever försämras ständigt eftersom människan genom sin synd försöker att undvika Guds vilja. Samtidigt som Gud låter det förbättras genom sin nyskapelse, bland annat genom de kristnas tro och arbete.¹⁶

Här påpekar Wingren att det finns undantag, enligt Luther, på när det världsliga regementet inte står under Guds ledning. Som exempel visas *turkarnas rike* som nu blivit *djävulens regemente* och som vill vansköta kallelsen, missbruka det goda och den gudomliga ordningen.¹⁷ Det är medmänniskan som står i centrum för den kristnes etiska utformning, lagen och kallelsen ska tjäna nästan liksom den i tron födda kärleken. Skillnaden mellan motiven till att tjäna nästan är att i kallelsen verkar Gud utan sin Ande, men i kärleken låter Gud sin Ande verka. Det är kärleken som föds genom tro och Ande som kan bryta skiljelinjen mellan de två rikena av jord och himmel.

Wingren gör inte en direkt åtskillnad mellan jordiskt rike och världsligt regemente. De är snarare att se som synonymer, eftersom hjärtats nyskapelse genom tro får människan att acceptera sin kallelse i det världsliga regementet. Och det som lagen innan omvändelsen försökte att tvinga fram sker nu i en frivillig handling från människans sida. Detta innebär även lydnad inför den världsliga överheten. Det andliga regementets normala verksamhet innebär därmed en ständig förnyelse av de världsliga ordningarna eftersom kyrkan skapar en rörlighet i kallelsernas alla stånd. Men någon typ av program för verksamheten finns inte eftersom kärleken själv uppfinner vad som bäst gagnar nästan.¹⁸

¹⁶ Ibid. 1942, s. 43-46.

¹⁷ Ibid. 1942, s. 100.

¹⁸ Ibid. 1942, s. 55-58.

Alla former av program och ställningstaganden leder lätt fram till lag och därför ska det undvikas i det andliga regementet. I det världsliga regementet är lagens främsta uppgift att ”hålla råa och besvärliga människor i styr” samtidigt som den ska ”kasta i vånda och att öka synden i samvetet och krossa all trygghet” så människan inser att hennes eviga liv hänger på hennes gärningar på jorden.¹⁹

Även om det görs en skillnad mellan *person* och *ämbete*, vilket kan innebära en åtskillnad mellan regementena, får man komma ihåg att *personen* får buden lagda på sig och detta avspeglas i *ämbetet*. Den människa som vill lyda Gud kommer att få ett större kors i sin kallelse än den som inte lever i tro men ändå vill vara hederlig i sina gärningar.²⁰

Wingren menar att det världsliga regementet inte kan existera om det inte finns en överordning respektive underordning. Det måste alltid finnas en spänning mellan lag och evangelium, jord och himmel samt livet nu och den kommande uppståndelsen. Om man vägrar att lyda och därmed även lida avsäger man sig gemenskapen med Kristus. En *kristen* kan inte föra en strid mot sin herre utan ska finna sig i kallelsen och situationen. Väljer man striden avsäger man sig namnet kristen. Svärdet har inte något att göra i det andliga regementet. Den kristne får förlita sig på att Gud hör bön och träder in i de världsliga angelägenheterna. Bondeupproret i Luthers samtid ska ses som ett brott *mot* kallelsen medan kriget mot turkarna skedde just *i* kallelsen eftersom soldaterna kämpade såsom undersåtar och inte som kristna.²¹

Guds nyskapelse av ordningarna sker som ett svar på bön. Den bedjande människan tar itu med sina världsliga uppgifter och är att se som Guds medarbetare.²² Svårigheterna som människan måste utstå är resultatet av kallelsens kors och kan inte upphöra förrän efter döden när Gud har besekrat djävulen. Först då tar striden slut.²³

¹⁹ Ibid. 1942, s. 70.

²⁰ Ibid. 1942, s. 77.

²¹ Ibid. 1942, s. 123f.

²² Ibid. 1942, s. 204f.

²³ Ibid. 1942, s. 258.

2.1.2 Luther frigiven. Tema med sex variationer

Gustaf Wingrens *Luther frigiven* består av sex studier producerade mellan 1966-68. Dessa vill aktualisera Martin Luthers teologiska bidrag till kyrkan.²⁴ Wingren uttrycker sina tankar kring hur fyrahundra år av historia och samhällsutveckling förändrat synen på det reformatoriska arvet. Tvåregementsläran behandlas speciellt i den fjärde uppsatsen "Kallelsetanken". Min deskriptiva redogörelse av *Luther frigiven* kommer därför att ge "Kallelsetanken" störst utrymme men Wingrens tankar om människans roll och funktion i samhället kan även spåras i följande studier.

Den första uppsatsen är "Det naturligas problem hos Luther" och behandlar 1900-talets problematisering av kallelsen i det världsliga livet. Med andra ord, det vardagliga tjänandet av medmänniskan. Wingren tar här sin utgångspunkt i sin egen bok *Luthers lära om kallelsen* (se ovan) och tanken på att alla stånd är inriktade på att tjäna varandra. Skaparviljan och nyskapelsen som Gud skänker till människans levnadsförhållanden kan förstöras genom en inneboende fientlighet mot utgivandet. Lagens funktion ska verka genom ämbetena och arbetslivet som driver fram ett givande i skapelsen. Kristus är förebilden för hur tjänandet ska gestaltas men också att se som en gåva eftersom han skänker upprättelse till den fallna människan. Lagens borgerliga bruk syftar till att tala till samvetet. För Luther blir människans frälsning viktigare än den yttre världens ordning. Frälsningen kan inte ske genom människans verk eller arbete. Därmed blir inte heller de världsliga faktorerna av betydelse.

Medmänniskans behov ska samtidigt ses som viktigare än det egna.²⁵

Wingren tolkar Luther enligt följande:

Ju mer man talar om Guds verk i lagen, i det världsliga regementet, i kallelsen osv., och ju större spelrum man ger åt alla dessa naturliga verktyg i Guds hand, desto större blir nöden och syndernas förlåtelse.²⁶

Evangeliet är befrielsen som bryter in i världen och skänker salighet och uppståndelse. Det har inte som intresse att polemisera med den naturliga lagen. Den skapande Guden regerar genom lagen och dess tvång eftersom världen är sjuk och motvillig. Den världsliga lagen kan inte ersättas med en kristologi, snarare rör sig Kristus mot det naturliga och gömmer sig där. Vi kan leva med honom just när vi arbetar i världen. I den grå vardagen och samvetets ångest

²⁴ Gustaf Wingren, *Luther frigiven. Tema med sex variationer*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 1970.

²⁵ Gustaf Wingren, "Det naturligas problem hos Luther" i *Luther frigiven. Tema med sex variationer*. 1970, s. 13-17.

²⁶ Ibid. 1970, s. 19.

lider människan med Kristus men det är också genom kärlek och tjänst som man naturligt lever tillsammans med medmänniskan.²⁷

De goda handlingarna är dolda fram till den yttersta domen. Därför kan man inte hävda att den kristna gärningen skulle besitta en särskild kvalitet jämfört med andra handlingar.

Wingren menar att det utifrån Luther är otänkbart att argumentera för att särskilda kvalitéer skulle avgöra om en verksamhet är social, kristen eller privat. Anledningen för detta är att kärlekens handlingar inte har något namn – och det finns frihet för allt som är kärlek.²⁸

I ”Luthers syn på äktenskapet” behandlar Gustaf Wingren den reformatoriska synen om att äktenskapet hör hemma i den civila lagen.²⁹ Som ett typiskt exempel för hur Gud styr världen använder Wingren bilden av familjelagstiftningen i Sovjetunionen efter revolutionen 1917. Efter några år fick den världsliga makten ge upp sina försök av familjeupplösning och nyordning efter som det fick negativa konsekvenser i samhället. Lagstiftningen ändrades därför till en mer familjevårdande inriktning. Beslutet av kommunisterna var ”rationellt och nyktert” skriver Wingren och menar: ”Så går det till när Gud regerar rikena ’på jorden’.” Resonemanget avslutas med att Luther troligen skulle anse det normalt att psykiatrin och socialvården tar det största ansvaret för familjevården även i Sverige istället för kyrkosamfundet.³⁰

Temat i ”Kallelsetanken” utgår från att människans kallelse och sökande efter mening i livet finns i hennes närhet. Hon behöver inte söka efter ett större uppdrag när vardagens uppgift finns nära i väntan på att bli upptäckt. Även de människor som inte tagit emot evangeliet har en uppgift som väntar och en kallelse eftersom vi alla är en del av Guds skapelse, menar Wingren i sin tolkning av Luther. Detta för oss vidare in i *skapelsetanken*. Skapelsen är en viktig utgångspunkt för Wingren när han skapar en teologisk spänning mellan människa och omgivande samhälle. Skapelsen ska inte i det här sammanhanget tolkas som en historisk händelse utan som en pågående process.³¹ De jordiska förhållandena rymmer inte bara de kristnas insatser när det gäller att tillgodose behovet av daglig föda och en tjänlig väderlek.

²⁷ Ibid. 1970, s. 20f.

²⁸ Ibid. 1970, s. 24f.

²⁹ Gustaf Wingren, ”Luthers syn på äktenskapet” i *Luther frigiven. Tema med sex variationer*. 1970. För vidare läsning om äktenskapet se Olof Sundby *Luthers äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900*.

³⁰ Ibid. 1970, s. 35.

³¹ Wingren, ”Kallelsetanken” i *Luther frigiven. Tema med sex variationer*. 1970, s. 64ff.

Processen som driver tillvaron framåt är, kort sagt, inte bara en mänsklig förtjänst. Men människorna tjänar varandra oberoende av trostillhörighet.

En tillvaro eller ett samhälle måste innehålla ett moment av dynamik och nyskapelse, skriver Wingren:

En stilla stående ordning utan förändringar ockuperas snabbt av demoniska makter. Gud måste ständigt göra nytt för att hålla sin skapade värld uppe.³²

Men det är inte på jorden som lagen har till uppgift att åstadkomma ett gott och rent sinnelag utan den civila lagen fungerar som ett slags renhållning i väntan på evigheten, det vill säga människan ska se sitt liv ur ett evighets perspektiv. Lagens *usus civilis* kan inte ge fullkomlig rättvisa såsom den gudomliga domen men förhoppningsvis kan den visa på Guds vilja och därmed ha fokus på tjänandet av nästan.

Martin Luther utgår från sin samtid och skapar sin teologi utifrån en polemik mot klosterlivet och dess späkning som försökte att imitera Kristi lidanden, skriver Wingren. Luther slog ihop momenten av korsets lidanden och tjänandet av nästan och placerade den kristne mitt i världen. Slutsatsen blir att Gud skapar i det rent sekulära yrkeslivets sammanhang och att nyskapelsen som Gud hela tiden frambringar sker i världen och inte i ett slutet kristet sammanhang. Snarare är det så att den kristna efterföljelsen måste innebära ett moment av lidande. Hänvisningen går till Kristi korsfästelse och apostlatidens martyrium som var ett resultat av samhällets myndigheter och avrättningsplatser i ett rent sekulärt sammanhang.³³

Wingren förstår att denna tolkning av den tidiga kristendomens gestaltning kan ”medföra en synnerligen riskabel blandning av terror på de maktägandes sida och tigande tålmod på de troende kristnas sida”, men menar att det hos Luther själv var ett kringskuret riskmoment ”begränsat av ’nyskapelsens’ rörliga ideal”.³⁴ Kyrklighet och kristendom ska inte identifieras med politisk konservatism då Guds lag kan uppfattas som likställd med samhällets lag. Snarare är det så att den konserverade hållningen av Luther och lutherdomen är onaturlig.

Wingren skriver:

³² Ibid. s. 67.

³³ Ibid. s. 68ff.

³⁴ Ibid. s. 71.

Men det blir värre när 'lutherdomen' etablerar sig som den rena läran, utformar landskyrkor, som omfattar hela folk och stater, samt i dessa stater får huvudansvaret för folkfostran, religiöst och moraliskt. Ty nu kommer det statliga våldet att stå i den lutherska kyrkans tjänst. Vi bär ännu idag på de tragiska konsekvenserna av denna utveckling. Resultatet blev i hela ortodoxins tidevarv en klar dominans för lagens begrepp och ett undanträngande av Luthers tankar om evangeliets nyskapande, förändrande kraft.³⁵

Den tidigare historiska passiviteten under upplysningens och liberalismens framgång gjorde det orimligt att lutheranen skulle se sin kallelse i arbetarrörelsen och socialismen, skriver Wingren. Han utesluter inte att Luther skulle ha sett utvecklingen under 1900-talet som en del av kärleken till medmänniskan och en del av Guds nyskapelse. Men tvärtom kom dessa förändringar att ske i närmast öppet förakt mot kyrkan. Den kristna människan hamnade vid sidan om i det politiska sammanhanget. Responsen på samhällsutvecklingen från teologen Karl Barth var att skapa en kristologisk etik. Gustaf Wingren ser det som en konturskarp motpol till lutherdomens lära om de två rikena och kallelsen. Wingren kritiserar Barth för att driva sin egen politiska och socialistiska övertygelse vilket resulterar i svåra teologiska förluster. Barths kristologi tar bort fokus från skapelsen och de goda politiska handlingarna ses som reflexer eller spegelbilder av Kristi handlande. Istället vill Wingren se Gud som en aktör i skapelsen och att den kristne har sin kallelse och uppgift i det rörliga samhället. Skapelsetron och dess kosmiska dimension i kampen mellan Gud och djävulen måste vara i fokus och inte kristologin. Världen måste tillskrivas en självständighet så som Guds arbetsfält. Wingren menar även att Kyrkornas världsråd underskattar den teologiska reflexionen kring skapelsen. Det är i den världsliga sfären som människans kallelse ligger och den visas i relationen till andra människor. Kristna och andra trostillhöriga kan samtala med varandra utifrån lämplighetsargument istället för att den kristne ska söka kristologiska argument.³⁶ Utifrån detta slår Wingren fast:

De kristna människorna kan stå emot varandra och göra något partiellt viktigt och gott under inbördes motsättningar och strid. På en konkret politisk lösning får under inga omständigheter etiketten 'kristen' sättas. Ett

³⁵ Ibid. s. 72.

³⁶ Ibid. s. 73-76.

politiskt program kan inte vara 'kristet'. Det är alldeles tillräckligt om det är klokt och förnuftigt.³⁷

En vidareutveckling av tvåregementsläran finner vi i "Skapelsetro och sekulariseringsteologi". Sekulariseringen betecknar ursprungligen en akt då en egendom eller rättighet flyttas från en kyrklig instans till en civil myndighet. Orsaken till sekulariseringen under reformationen var medeltidens blandning av världslighet och andlighet i kyrkan.³⁸ I juridisk mening kom teologin att vila på tvåregementsläran där det andliga riket ska styras med "ordet", det vill säga evangeliet, och ske utan våld eller tvång. Människans tillhörighet i det andliga riket bygger på frivillighet och tro. Däremot hör våldet och tvånget hemma i världen då regerandet måste ske genom tvingande krafter såsom straff, dom och lag. En rätt förståelse av tvåregementsläran kan endast ges om man inser att det världsliga och tvingande riket är stiftat av Gud. Ur en synvinkel kan man säga att det världsliga riket är lika gudomligt som kyrkan och det andliga. Läran om de två regementena utgår från bilden av Guds två händer, med sin högra hand styr Gud det andliga riket och med den vänstra handen styrs det världsliga riket genom kungar och domstolar. I det högra riket finns evangelium och syndernas förlåtelse och i det vänstra råder förnuftet.³⁹

Som vi sett i de andra studierna hänvisar Wingren till skapelsens förnyelse om man vill finna exempel på hur Gud regerar i världen. Att Guds enda kontaktyta med människorna skulle begränsas till kyrkan är ett resultat av existentialismen och den analytiska filosofin och därmed en tankeprodukt av 1900-talet. Men då evangeliets predikan når ut till världen blir effekten att de jordiska tingen relativiseras eftersom ingenting i världen kan vara absolut eller föremål för tro. Liksom vetenskapen inte kan absolutifiera en tes till en hel sanning utan måste bevara sin öppenhet behövs en skapare för att förstå människans suveränitet.⁴⁰

Den moderna lovsången till sekulariseringen koncentrerar sig på gärningen istället för kyrkan. I "Den klassiska lutherdomens ethos" kritiserar Wingren den tyske teologen Dietrich Bonhoeffer. Bonhoeffer menade att den traditionella kristendomen utgått från rikas

³⁷ Ibid. s. 77.

³⁸ Gustaf Wingren, "Skapelsetro och sekulariseringsteologi" i *Luther frigiven. Tema med sex variationer*. 1970, s. 79.

³⁹ Ibid. 1970, s. 80.

⁴⁰ Ibid. 1970, s. 87ff.

värderingar på bekostnad av de fattigas nöd.⁴¹ Återigen hänvisar Wingren till Luthers tillämpning av lagen och evangeliet, den världsliga ordningen och gärningarna hör endast hemma i kallelens arbete.⁴² Predikan kan vara politisk och visa på missbruk och destruktion i samhället men den kan aldrig tillägga något övernaturligt eller en uppenbarelse till det redan naturliga i förnuftet och intellektet.⁴³

2.1.3 Credo : Den kristna tros- och livsåskådningen

Gustaf Wingrens *Credo : Den kristna tros- och livsåskådning* behandlar den apostoliska trosbekännelsens tre artiklar: Fadern, Sonen och Anden.⁴⁴ Tvåregementsläran finns inte nämnd som en egen rubrik i boken men Wingren följer sin lutherska vana i att dela in de andliga och världsliga sfärerna i olika regementen, inte minst gör han detta med hjälp av begreppsparet *lag och evangelium*.

Wingren menar att i många moderna livsåskådningar som till exempel marxism, existentialism och humanism saknas en föreställning om en permanent förstörelse av livet som uppstår då Guds handlande möter motstånd. Teoretiska system försöker att motivera det onda utifrån bristande kvalitéer och till exempel politiska ledare får symbolisera ett slags föreställning om djävulen. Människan tenderar då att tro att det destruktiva i tillvaron skulle försvinna om man löste symptomen istället för att se det egentliga problemet som finns inneboende i den mänskliga naturen. Roten till det onda finns enligt Wingren i avunden, det tär på det skapade och är en motståndare till Gud.⁴⁵

För Wingren finns inte bara uppenbarelsen av Gud i Kristus utan även skapelsen vittnar om den gudomliga storheten. Då han kritiserar 1900-talets uppenbarelsebegrepp utifrån ett kristologiskt tänkande drar han parallellen till kyrkofädernas kamp mot gnosticismen. Wingren menar att båda dessa teologiska försök kan resultera i att tron dör. Skapelsen och människan får aldrig separeras från vardagslivet eftersom det är där den kristne ska leva.⁴⁶

⁴¹ Gustaf Wingren, "Den klassiska lutherdomens ethos" i *Luther frigiven. Tema med sex varitationer*. 1970, s. 91.

⁴² Ibid. 1970, s. 92f.

⁴³ Ibid. 1970, s. 98.

⁴⁴ Gustaf Wingren, *Credo: Den kristna tros- och livsåskådningen*. Lund: C. W. K. Gleerup Bokförlag, 1974.

⁴⁵ Ibid. 1974, s. 24, läs vidare i kap. VII s. 143-161.

⁴⁶ Ibid. 1974, s. 29.

Eftersom Gud är större än sin församling bör man därför erkänna Guds närvaro även på de platser som kyrkan inte är. Jesus är lika angelägen om livet som en lärare eller sjuksköterska vars arbetsinsats vårdar skapelsen.⁴⁷ Den kristna församlingens viktigaste etiska bidrag är inte att bidra med moral till samhället genom lagar och bud men snarare att hjälpa människor till att *upptäcka* Gud genom sin skapelse.⁴⁸ Wingren menar till och med att det vittnar om otro då kyrkan försöker tala om vad den är bra för:

Alla dessa förklaringar, sociala, politiska, terapeutiska, berövar kyrkan hennes äkta roll, rollen att tro och lyda inför det meningslösa.⁴⁹

Istället är det så att samhällets lag, ska tvinga människan till ordning som ett led i Guds kamp mot det onda. Samtidigt så är det ordningen som människan drivs till som skapar kärlek och tillit till medmänniskan. Lagens tyngd skapar en skuld hos individen som möjliggör att hon känner igen den eftersökta frihet som finns i evangeliets bild av Kristus. För att samhällets lagar ska vara Guds lag förutsätts att det är de åsidosatta som skyddas och inte att den är till för att gynna en specifik grupp. Då kan man snarare tala om att lagen främjar stöld istället för tjänst och det är inte dess syfte. Av de styrelseformer som finns är demokratin att föredra, men samtidigt har samhällsutvecklingen genom teknik, industrialisering och befolkningsflyttning medfört nya problem för människan. Wingrens poäng är att *möjligheten till orättvisa* finns inom individen eller inom den grupp hon tillhör även om styrelsekick och förutsättningar byts ut över tiden. Anledningen till att de etiska problemen blivit en huvudfråga för kristenheten under 1900-talet beror på kolonialismens upphörande efter det andra världskriget. De numera självständiga staterna i Afrika och Asien har visat för västvärlden att ”Det är rimligt att ett lands lagstiftning är medmänniskornas kravbrev, de nödlidandes kravbrev till de ägande och starka.”⁵⁰

Lagen ska inte ses ur ett evighetsperspektiv vare sig på jorden eller i himlen. De protestantiska kyrkorna har genom sitt starka åtskiljande mellan samhällets lag och sin egen verksamhet bidraget till en konserverande hållning i samhället. Men Guds nyskapande kan aldrig tillhöra ett orörlighetsideal, man kan till och med säga att det är emot skapelsens natur. Och eftersom lagen ska tjäna skapelsen ska den vara rörlig istället för stel och fixerad. Wingren menar att det snarare är bibelutläggare som räknar med en strid mellan lag och

⁴⁷ Ibid. 1974, s. 39, 91.

⁴⁸ Ibid. 1974, s. 44.

⁴⁹ Ibid. 1974, s. 46.

⁵⁰ Ibid. 1974, s. 56-59.

evangelium på den här punkten som är mer konforma med kristendomens utgångsläge än de som utgår från att det finns en harmoni. Detta med tanke på att det inte är lagen som är slutmålet utan evangelium och befrielse.⁵¹ Samhällets lagstiftning ska mana till omsorg för alla människor och detta gäller även de kristna. Kyrkans medlemmar är inte tillräckliga för att ensamma manifesterar kärleken så att den ger ett yttre resultat.⁵²

Det går aldrig att påstå, enligt Wingren, att ett samhälles lag uttrycker Jesu vilja eftersom Jesus skänker befrielse från lagen. Ett exempel är att Jesus själv döms av lagen vilket resulterar i korsfästelse.⁵³ Kyrkans uppgift blir att skänka livsmod så att individen orkar leva under lagen, inte att konstruera normer i folkmoraliska frågor. Då Gud regerar genom lagen blir samhället alltmer likt kyrkan och medborgarna blir likt lemman i en enda kropp.⁵⁴

2.2 Reflektion och avslutning

I Gustaf Wingrens teologiska författarskap framgår att han gör en dualistisk delning mellan det andliga och världsliga regementet. Alla människor lever i världen under Guds regerande. De kristna ingår även i det andliga regementet. Kärleken kan inte ges ett namn så gärningen för medmänniskan kan inte ges etiketten kristen, dess uttryck existerar utanför lagen. Gärningens egenvärde, om den ska ses som god eller ond, är dolt till den yttersta domen. Men rättfärdiggörelsen kan endast nås genom tro. Svårigheter i det världsliga regementet ska ses som kallelens kors, som blir speciellt tungt för dem som är kristna. Evangeliet leder till salighet men kan inte sättas mot den världsliga lagen. Genom lagen förstår människan sin bristfullhet och söker befrielsen i evangeliet. Det är lagen som driver människan till givande och som talar till hennes samvete.

Begreppen *rike* och *regemente* är hos Wingren att betrakta som synonymer. Det är Guds nyskapande som frambringar världen. Världen är med andra ord inte beroende av ett kristet sammanhang. Tyvärr har den lutherska kyrkan, enligt Wingren, upplevts som en politisk konserverande faktor i samhället. Men Guds regerande genom lagen innebär en ständig förändring. Kyrkan och de kristna bidrar till förändringen men ska även se till att ordningen som Gud bestämt i skapelsen bevaras.

⁵¹ Ibid. 1974, s. 61f.

⁵² Ibid. 1974, s. 67f.

⁵³ Ibid. 1974, s. 99f.

⁵⁴ Ibid. 1974, s. 135f.

Min reflektion är att jag tilltalas av Wingrens positiva syn på samspelet mellan människor oberoende av trostillhörighet. Samtidigt så tycker jag att det skapar en inkonsekvens i att kyrkan skulle stå utanför sammanhanget. Wingren betonar nyskapandets ständiga förändring i vilket alla människor ingår. Samtidigt tycker jag mig kunna skönja en risk. Om kyrkan inte får vara med i den här processen kanske kristendomen blir alltför statisk.

3 Per Frostin

Per Frostin, 1943-1992, prästvigdes redan vid 20 års ålder och doktorerade 1970.

Docentkompetensen fick han 1973 . Under fyra år bodde Frostin i Tanzania och kom att studera befrielse teologin i en kontext präglad av förtryck. Han blev internationellt uppmärksammasad för sin forskning. 1990 blev han professor i systematisk teologi vid Lunds universitet och arbetade sina sista år med bland annat studier i den lutherska tvåregementsläran.⁵⁵

3.1 Tvåregementsläran – en presentation

Den deskriptiva undersökningen av Per Frostins produktion följer mönstret av det föregående kapitlet. I materialet har jag sökt efter Frostins huvudtankar om tvåregementsläran. Frostin uppvisar en relativt stor spännvidd i sitt författarskap och jag lyfter kvalitativt fram hans relation mellan andligheten och världen.

3.1.1 Politik och hermeneutik. En systematisk studie i Rudolf Bultmanns teologi med särskild hänsyn till hans luthertolkning

När Per Frostin i sin avhandling *Politik och hermeneutik* med utgångspunkt i Rudolf Bultmanns teologi och luthertolkning behandlar tvåregementsläran skiljer han mellan teori och praxis. Han undersöker dess funktion och mytologiska inslag.⁵⁶ Frostin gör en historisk tillbakablick för att visa hur Martin Luther levde i en brytning mellan feodalism och kapitalism vilket präglade hans samtid. Efter delningen med den katolska kyrkan behövde de reformerade kyrkorna en ny ekonomisk grundval liksom Luther och Melanchthon hade

⁵⁵ Per Erik Persson, ”Minnesord över Per Frostin” i *Teologi som befriar: Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund, 1994, s. 9-12.

⁵⁶ Per Frostin, *Politik och hermeneutik. En systematisk studie i Rudolf Bultmanns teologi med särskild hänsyn till hans luthertolkning*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 1970 s. 106f.

ekonomiskt och administrativt ansvar för universitetet i Wittenberg.⁵⁷ Detta visar att reformationen inte var utan politiska motiv eller en process avskild från samhället. Snarare gällde det en växelverkan mellan teori och praxis samt kyrkans och samhällets levnadsvillkor. Om inte annat så syns fenomenet genom att Luthers teologi spreds framförallt i de mindre ekonomiskt utvecklade områdena. Frostin skriver:

Det förefaller därför omotiverat att ställa teologi och politik emot varandra när det gäller reformationen, så som man gör när man betecknar reformationen som en religiös och därmed icke en politisk handling.

Kyrkliga frågor hörde ju vid denna tid till de viktigaste politiska frågorna.⁵⁸

Även i frågan om Luthers roll i bondeupproret har en orättvis bild skapats, menar Frostin. Att Luther motsatte sig upproret berodde inte på att han inte kände till böndernas dåliga levnadsförhållanden. Eller att han godkände deras situation. Snarare var det så att Luther var medveten om att upproret skulle misslyckas och att böndernas liv då skulle förvärras ytterligare. Upproret tjänade med andra ord inte böndernas intressen. I Luthers skrifter framkommer kritik både mot furstarna och mot bönderna. I sin teologiska argumentation hänvisar Luther till att den kristnes plikt är att lyda överheten. Enligt Frostin ska uttalandet inte tolkas som en resignation utan som ett försök till att undvika blodspillan. Som teolog vill istället Luther i kulturpolitiska åtgärder stärka de lägre samhällsklassernas position på längre sikt.⁵⁹

Reformationens distinktion mellan de två regementena syftar till att betona den världsliga sfärens egenvärde. Den är en reaktion mot den medeltida tanken om att underordna de världsliga frågorna i det andliga regementet. Att det världsliga regementet ska ses som en gudomlig ordning markerar dess ansvar inför Gud. Över de båda regementena står Gud och Guds ord. Evangeliet kan aldrig ses som en privat angelägenhet för kyrkan. Det världsliga regementet ska inte bevara eller göra en ordning statisk. Frostin hänvisar här till ett skapelseteologiskt perspektiv såväl som ett eskatologiskt perspektiv.⁶⁰ Det finns ett hinder med att se regementena som en *enhet* utifrån en idealistisk modell, så att säga två sidor av samma mynt i Guds kamp mot ondskan. Frostin uttrycker här sympati för Dietrich Bonhoeffers analys som i likhet med den idealistiska modellen utgår från att verkligheten är

⁵⁷ Ibid. 1970, s. 109f.

⁵⁸ Ibid. 1970, s. 113.

⁵⁹ Ibid. 1970, s. 121-126.

⁶⁰ Ibid. 1970, s. 127f.

en kamp mellan ont och gott. För människan är förnuftet vapnet som möjliggör ett motstånd mot ondska och orättfärdighet. Men en människa kan inte leva i ständigt motstånd för att lösa problem utan behöver även kunna lära sig att leva i konflikt mot ondskan. Beteckningen blir då *underkastelse*. Det är den konkreta situationen som avgör om människan ska leva i motstånd eller underkastelse.⁶¹

I den idealistiska modell som Bultmann representerar är det inte lika självklart att skapelsetron och eskatologin får samma utrymme som hos Luther. Frostin menar att om man tappar de två polerna som knyter samman tvåregementsläran uppstår snart en gräns mellan två sfärer. Man kan då tala om två rum som inte existerar vid varandras sidor som två *likaberättigade rum* utan att det ena söker utrymme på det andras bekostnad.⁶² Bultmanns kritik av nazismen berodde med andra ord inte på en demokratisk övertygelse utan på att han upplevde att kyrkans *rum* minskade i samband med att staten krävde ett totalt anspråk i samhället.⁶³

3.1.2 Liberation Theology in Tanzania and South Africa: A First World Interpretation

Per Frostins intresse för befrielsesteologin tog honom till Afrika och *Liberation Theology in Tanzania and South Africa : A First World Interpretation* är ett resultat av hans resor.⁶⁴

Tvåregementsläran ges i boken inte ett eget kapitel men Frostins förståelse av den afrikanska befrielsesteologin präglas av relationen mellan kyrka och samhälle.

Den tanzaniska kontextuella teologin utgår från *Ujamaa* som från början var ett begrepp inom den politiska filosofin. Ujamaa kan utifrån vårt perspektiv tolkas som en form av socialism. Den tanzaniska teologin har ett holistiskt tänkande i sin process som inbegriper politik, ekonomi och kultur.⁶⁵ I Sydafrika är *svart teologi*, *black theology*, en liknande motsvarighet. Den svarta teologin syftar inte främst till att hänvisa till etniciteten utan till socioekonomiska

⁶¹ Ibid. 1970, s. 133ff.

⁶² Ibid. 1970, s. 151f.

⁶³ Ibid. 1970, s. 147.

⁶⁴ Per Frostin, *Liberation Theology in Tanzania and South Africa: A First World Interpretation* Studia Theologica Lundensia 42. Lund: Lund University Press, 1988.

⁶⁵ Ibid. 1988, s. 29ff. Helhetssynen i Ujamaa innesluter kristendom, islam och förkolonial "traditionell" religion som är ungefär jämnstarka i landet, läs vidare i "Religiös livstolkning och politisk handling" i *Teologi som befriar : Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund, s. 120.

och kulturella frågor. *Svart* ses inte som en färg, utan som ett *tillstånd* med erfarenhet av förtryck.⁶⁶

Ujamaa utgår inte ifrån att det nuvarande ekonomiska systemet skulle vara rakt igenom negativt utan poängterar att kapitalismen gett till exempel teknologiska framsteg. Men den kombination av ett teocentriskt och ett antropocentriskt förhållningssätt som Ujamaa innefattar betyder ändå att kapitalismen kan kritiseras. Kyrkans identitet har inte en dikotomi mellan de troende och världen, till exempel kan befrielse i Jesus Kristus komma till uttryck genom humanismen. Kyrkans profetiska röst och det kristna vittnesbördet har en grund i den holistiska teologin.⁶⁷ För att förtydliga hur Ujamaa existerar i samhället skriver Frostin:

As has already been noted, in modern Tanzania, religious worshippers, such as Christians and Muslims, form communities with a religious identity, while the government has organized institutions with a political identity. Yet it should be noted that even though within the Tanzanian society one can differentiate between religious and political types of communities, they cannot be separated in the same way as in the Western societies. In spite of the differentiation between religious and political affairs, there is an interrelation between the two which is difficult to translate into Western categories. In other words, we would argue that Ujamaa theology corresponds neither to a monistic nor a dichotomic conception, which may explain why it has been misunderstood by quite a few Western scholars.⁶⁸

Den svarta teologin i Sydafrika växte fram under apartheidsystemet och har utvecklat en kristen antropologi där Första Mosebok 1:26-27 är en hörnsten. Att män och kvinnor är skapade till Guds avbild är ett tema som man ständigt återkommer till. Skapelseberättelsen ger utrymme för både en teocentrisk och antropocentrisk självförståelse.⁶⁹ Och i det rasistiskt uppbyggda samhället blir skapelseperspektivet en protest mot orättvisorna. Det är bara en falsk teologi som utifrån evangeliet kan försöka att privilegiera en särskild grups status och intressen.⁷⁰

⁶⁶ Ibid. 1988, s. 87.

⁶⁷ Ibid. 1988, s. 65ff.

⁶⁸ Ibid. 1988, s. 71.

⁶⁹ Ibid. 1988, s. 102f.

⁷⁰ Ibid. 1988, s. 156.

Från det här synsättet är steget inte långt till att även se den politiska orättvisan som ett förnekande av Gud. Överheten har *makten* till avgud, och en biblisk parallell är israeliterna som under ökenvandringen i Andra Mosebok fascinerades av guldkalven. Den svarta teologin använder inte bara konceptet om avgudadyrkan för att skapa en teologisk trosmässig förståelse av sin kontext utan även som referensram för social analys. De socioekonomiska frågorna liksom de politiska frågorna står i relation till teologin.⁷¹

Det finns även en åtskillnad mellan ”oppressive and redemptive suffering” i den svarta teologins kristologi. Ett lidande som är valt på grund av kärlek eller som ett steg mot befrielse kan ses ur ljuset av Kristi lidande. Men ett lidande baserat på ett förtryck paralyserar från ett initiativ och omöjliggör en förändring av situationen. Innan apartheids avskaffande fanns teologiska försök som till systemets försvar hävdade att gemenskapen i Kristus inte var beroende av politiska frågor. Men om kyrkan ska vara konform med apartheid och ändå ha svarta och vita medlemmar måste man kunna skilja mellan den andliga gemenskapen och socioekonomiska förhållanden. Fortfarande görs ibland den åtskillnaden mellan den teologiska diskussionen och socialpolitiska. Den svarta teologin kritiserar alla sådana försök och menar att hela mänskligheten och dess levnadsförhållanden är en kyrklig angelägenhet. Man kan inte dela upp existensen i olika sfärer.⁷² Här finns likheten med Ujamaa som inte heller delar den västerländska dualismen utan har ett holistiskt synsätt. Att skilja mellan mänskligt och gudomligt, profant och sakralt, kropp och själ, jordiskt och himmelskt och så vidare är i första hand ett västerländskt fenomen. Istället för att begreppsparen ska ses som motpoler till varandra vill de afrikanska teologierna se till dess inbördes relation.⁷³

De gemensamma dragen för Ujamaa i Tanzania och den svarta teologin i Sydafrika kan sammanfattas i dialektiken mellan ett teocentriskt och ett antropocentriskt förhållningssätt.

Faith in God is the cornerstone of humanism, which is often articulated in relation to the concept of *imago Dei*, both in Ujamaa theology and black theology. In other words: In African liberation theology theocentrism is interwoven with a humanist commitment to combat oppression and injustice.⁷⁴

⁷¹ Ibid. 1988, s. 107f.

⁷² Ibid. 1988, s. 143f.

⁷³ Ibid. 1988, s. 49f.

⁷⁴ Ibid. 1988, s. 194.

3.1.3 *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*

Monografin *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study* hann aldrig bli riktigt färdig utan kom att utges postumt.⁷⁵ Per Frostin kommenterade själv sitt arbete:

I en monografi som jag hoppas kunna publicera snart visar jag att Luther inte hade någon enhetlig och systematiskt avrundad lära när det gäller socialetik. Han talar något osystematiskt om tre stånd, två regementen och två riken. Däremot tror jag att man kan säga att den nutida lutherdomens entusiasm för att hålla isär lag och evangelium, andligt och världsligt, skapelse och frälsning snarare är ett uttryck för anpassning till en modern, instrumentell rationalitet än ett bevarande av reformationens teologi.⁷⁶

Diskussionen kring den lutherska tvåregementsläran är inte *en* enligt Frostin utan snarare rör det sig om ett flertal debatter med varierande frågeställningar. För att visa diskussionen schematiserar han sex teologers synpunkter på tvåregementsläran. Däribland finns Gustaf Törnvall och Ulrich Duchrow.⁷⁷ Det första problemet är hur den lutherska tanken om rättfärdiggörelsen förhåller sig till tvåregementsläran. Man kan se tvåregementsläran som en naturlig konsekvens av rättfärdiggörelsen; genom nåd allena. Men även om man försöker att hitta ett annat förhållningssätt så finner man att en förbindelse mellan doktrinerna kvarstår. Även relationen mellan skapelsen och eskatologin behöver iakttas. Beroende på var man tar sin utgångspunkt påverkar det slutledningen menar Frostin. Om man väljer att ha ett skapelseperspektiv eller ett eskatologiskt perspektiv så influerar det även hur man ser på de etiska frågorna. Ytterligare en konflikt i debatten är att det ofta saknas en logisk struktur i genomgången av reformatoreernas uppdelning mellan regementen och riken. Det talas om Guds rike och världens rike, Guds andliga och världsliga regemente samt de tre stånd som Gud har instiftat; *oeconomia*, *politia* och *ecclesia*. Trots att man vanligen likställer rike och regemente så vill Frostin att man skiljer mellan begreppen. Då man behandlar frågan om Guds styrande i världen är regemente det lämpligaste ordvalet.⁷⁸

⁷⁵ Per Frostin, *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*. Studia Theologica Lundensia 48. Lund: Lund University Press, 1994.

⁷⁶ Per Frostin, "Kairos Sverige – analys av erfarenheter i en läroprocess" i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund, Teologiska institutionen i Lund, 1994, s. 164.

⁷⁷ Frostin, *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*. 1994, s. 16-25. De andra teologerna är Harald Diem, Franz Lau, Johannes Heckel och Hans-Joachim Gänsler.

⁷⁸ Ibid. 1994, s. 12ff, 26-30.

För att ge klarhet i diskussionerna och söka en förståelse av tvåregementsläran vill Frostin utgå från Martin Luthers syn på *samvetet* men även relationen mellan *tro* och *förnuft*. Frostin vill även undersöka om det finns en skillnad mellan att lyda Gud och lyda den politiska makten i Luthers instruktion om tvåregementsläran. Om skapelsen eller eskatologin är mest lämplig som utgångspunkt ifrågasätter han även i *Luther's Two Kingdoms Doctrine*.⁷⁹

Enligt Frostin är den generella uppfattningen att tvåregementsläran möjliggör för predikan att undervisa samvetet utan att förneka vikten av det mänskliga förnuftets ansvar inom olika områden utanför den andliga sfären. Ifrån detta kan man dra två olika linjer. Den första menar att predikan endast i undantagsfall kan beröra frågor som är kontroversiella inom ekonomi och politik. Riket som tillhör Kristus finns inom människor och inte i sociala strukturer. Luthers riktlinjer angående politik och ekonomi anses höra hemma i den pastorala omvårdnaden. Per Frostin ser Paul Althaus och Franz Lau som representanter för den här linjen. De som hävdar att undervisning av samvetet och kritik av sociala institutioner inte kan separeras väljer ett mer eskatologiskt perspektiv och tillhör det andra alternativet. Ulrich Duchrow tillhör den här grupperingen och menar att relationen mellan Gud och världen inte kan delas. Den eskatologiska domen berör inte bara det religiösa livet utan även ansvaret för världen. Konflikten mellan de här linjerna rör inte bara skillnaden i historiesyn menar Frostin. Den moderna kristna etiken påverkas av hur man ser på att predikan ska undervisa samvetet.⁸⁰

Frostin vill se att Luther använder en kristologisk modell för att visa hur makten ska skötas. En prins som vill vara kristen måste även i sitt styrande av makten ha Kristus som förebild. Prinsen ska vara beredd att tjäna andra så som Kristus har tjänat honom. Det ska finnas en distinktion mellan vad man gör för sig själv och vad man gör för andra. Det är fel att söka makten men rätt att försöka göra det som är bäst för folket. Att lyda Gud mer än människor berör alltså inte bara religiösa frågor utan har även i högsta grad en politisk innebörd.⁸¹ Att de kristna är beredda att lida på grund av att de förnekas sin egen rätt är en sak. Men det finns en skyldighet i att försvara andra som förnekas sina rättigheter men inte kan föra sin egen talan.

⁷⁹ Ibid. 1994, s. 33f, 41. För att förstå Martin Luthers teologi och antropologi utgår Per Frostin från reformatornas egna texter. För att följa Frostins argumentation har jag använt *The Bondage of the Will* (övers. Packer, J. I. och Johnston, O. R.), Grand Rapids: Baker Book House, 2002 samt "Luthers stora katekes" i *Svenska kyrkans bekännelseskrifter* (övers. Ljunggren, Gustaf), Stockholm: Verbum (5:e uppl. av 3:e tryckning), 2000.

⁸⁰ Ibid. 1994, s. 80ff.

⁸¹ Ibid. 1994, s. 73f.

Även om Luther aldrig sanktionerade att man tog till våld mot den styrande makten menade han att man offentligt skulle tydliggöra sanningen.⁸²

Predikans undervisning och individens förhållande till den styrande makten kan, som Frostin hittills har tydliggjort, påverkas av kristologin. Men även synen på skapelsen spelar en viktig roll. Gustaf Törnvall används som exempel för att visa att skapelseteologin påverkar synen på tvåregementsläran.⁸³ De två regementena ses som ordnade av Gud och skapelsen är dess utgångspunkt. Törnvall tolkar Luther, enligt Frostin, harmoniskt för att visa på samspelet mellan det världsliga och andliga regementet. Men även Törnvall inser att det finns begränsningar för den världsliga makten. Trots detta vill han inte att kristna etiska principer ska användas för att organisera livet i världen.⁸⁴

En konflikt uppstår mellan de som vill orientera sin teologi utifrån skapelsen respektive eskatologin i tvåregementsläran. Problemet är hur man ska förhålla sig till syndafallet som visar att världen inte är fullkomlig. Politiken borde därmed vara ett ämne som predikan kan beröra och även påverka i kampen mot det onda. De som väljer att se tvåregementsläran utifrån skapelseteologin menar att även om den världsliga makten kan bryta mot Guds vilja står den ändå som en representant för den ordning som bevarar skapelsen. Det eskatologiska perspektivet ser Kristi kommande rike som en förebild i ordning. Därmed blir den makt som strider mot evangeliet och inte skyddar de som är svagare tillåten att kritisera. Frostin ser skapelsen och eskatologin som två aspekter av Guds handlande och att de inte bör separeras. Snarare så ska de integreras.⁸⁵

Luthers egna predikningar visar att han tog ställning i politiska och ekonomiska frågor. Som jag visat innan så menar Frostin att detta var för att undervisa samvetet. Förnuftet hjälper människan till att göra det som är Guds vilja. Då prästen i predikan kommenterar politiska eller ekonomiska förhållanden använder denne sitt mänskliga förnuft med hjälp av samvetets ledning. Men samtidigt i kampen mellan gott och ont i världen så är synden en faktor att räkna

⁸² Ibid. 1994, s. 77f.

⁸³ Gustaf Törnvall, *Andligt och världsligt regemente hos Luther: Studier i Luthers världs- och samhällsbild*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1940.

⁸⁴ Ibid. 1994, s. 113.

⁸⁵ Ibid. 1994, s. 114-119.

med. Och synden kan fördunkla förnuftet.⁸⁶ Som en följd av att den enskilde kristne och prästens predikan kan ta ett politiskt ställningstagande skriver Frostin.

One could systematise Luther's different statements about obedience and resistance as follows: the main rule is that one must obey the government even when the government violates the property or other rights of the individual citizen. If it demands, however, that a citizen shall act against natural law, specifically, to break one of the commandments of the Decalogue, it acts in violation of its mandate and it should not be obeyed.⁸⁷

Sammanfattningsvis så konstaterar Frostin att Luther ser kampen mellan Gud och djävulen som teologiskt överordnad för att förstå världens brist. Därefter kan man göra en uppdelning mellan de ordningar som Gud ordnat i skapelsen. Människans ansvar finns i hennes kallelse. Den lutherska tanken om rättfärdiggörelsen och samvetet kan därefter med hjälp av tvåregementsläran hjälpa människan till att förstå Guds agerande. Men den moderna diskussionens brister kring de två regementena visar att man allvarligt bör ifrågasätta om man i det här fallet kan tala om en *lära*.⁸⁸ Frostin åskådliggör detta på följande vis:

[I]t is impossible to summarise Luther's different statements and positions in his two regiments teaching into one non contradictory system, a Two Kingdoms Doctrine.⁸⁹

Istället för en lära så vill Per Frostin när det gäller det andliga och världsliga tala om ett samspel mellan faktorer. Distinktioner görs mellan:

[T]ro och handlande, Guds och människans aktivitet, *Weltperson* och *Christperson*, Gud och det onda, Guds andliga och världsliga handlande, kyrka och överhet, passiv och aktiv rättfärdighet, förnuft och tro etc. Eftersom distinktionerna uppenbarligen är besläktade men inte kan reduceras till en grundform är det berättigat att tala om en "familj av distinktioner".⁹⁰

⁸⁶ Ibid. 1994, s. 143.

⁸⁷ Ibid. 1994, s. 146.

⁸⁸ Ibid. 1994, s. 168ff.

⁸⁹ Ibid. 1994, s. 166.

⁹⁰ Per Frostin, "Luthers tvåregementslära – myt eller verklighet?" i *Mellan himmel och jord. Föreläsningar vid det nya Theologicums invigning i september 1990*. Religio nr 35, Lund: Teologiska institutionen i Lund, 1991, s. 151.

3.1.4 Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin

I *Teologi som befriar. Efterlämnade texter* återfinns uppsatsen om de fem frågorna till Gustaf Wingren och befrielse-teologin. Frostin utgår från hur den globala fattigdomen påverkar oss och vår relation till Gud trots att vi kan äta oss mätta och lever i ett privilegierat land. Tesen som drivs menar att den globala orättfärdigheten skapar en andlig och teologisk kris hos oss trots att vi lever under vad som till synes verkar vara goda förutsättningar. Per Frostin låter Gustaf Wingren representera den svenska teologin utifrån kriterierna att han är en central gestalt med en rik produktion som väckt stort inflytande för sin helhetstolkning av kristen tro. Och dessutom är Wingren trots att han är socialt engagerad en bra motbild till befrielse-teologin. Frågorna som Frostin ställer är följande:

1. Vad säger kristendomen om synd och frälsning?
2. Vad säger treenighetsläran om skapelse och frälsning?
3. Kan en teologi som skiljer skapelse och evangelium skapa en helhetssyn?
4. Vad beror teologins nuvarande kris på?
5. Vad är lösningen på krisen?⁹¹

Den första frågan visar att Wingrens teologi ger ondskan en framträdande plats som en destruktiv kraft och människan genom avunden förlorar sin naturliga öppenhet. Frostin hämtar sina argument utifrån *Credo* som jag redogjort för innan. Den individuella aspekten och människans enskilda omvändelse betonas starkt. Inom människan finns avunden även om hon har en drift till att försöka lägga den utanför sig själv. Befrielse-teologin uppfattar det onda både som inomindividuell och överindividuell. Synden ska ses i ett sammanhang, med andra ord; den struktur som formar människan. Det ondas makt syns främst i människans avgudar. Befrielse-teologin delar synen på att det onda är oövervinnligt men samtidigt så kan vissa former av synd bekämpas och övervinnas. Att ha till exempel mammon som avgud kan vara en av västvärldens synder. Men att ha solidaritet med de fattiga bör inte vara ett omöjligt ideal. Wingren är oklar på punkten i det ondas oövervinnlighet enligt Frostin. Även om det onda inte kan besegras så betyder det inte att alla försök till att skapa rättvisa ska ses som meningslösa. Ett förhållningssätt som betonar orättvisans existens leder till en teologi av passivitet.⁹²

⁹¹ Per Frostin, "Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin." i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund, 1994, s. 169f.

⁹² Ibid. 1994, s. 170-173.

Redovisningen av treenighetsläran bygger även den på Wingrens bok *Credo*. Frostin menar att trosbekännelsens andra artikel, om Jesus Kristus, fungerar som en bro mellan skapelsen och helgelsen i Wingrens teologi. Denna brist på helhetstänkande skapar en spricka i gudsbilden och kommer att påverka synen på skapelse och frälsning. Om man kan skilja på skapelse och evangelium är den tredje frågan som Frostin ställer sig och följer tanken om treenigheten. Wingrens uppdelning i olika satser tror Frostin inte ger rättvisa åt Martin Luthers teologiska uppfattning. Att lagen skulle vara allmänmänsklig och evangeliet inte kunna ha en motsvarighet utanför kyrkan skapar dikotomi snarare än dialektik. För Frostin är solidaritet med samhällets svagare grupper ”*både lag och evangelium*”.⁹³

Teologins kris i ett pluralistiskt samhälle beror till stor del på dess kommunikationsproblem med andra vetenskaper men även mellan kristna enligt Frostin. Krisen kan generellt sägas bero på att teologin varit alltför metodsvag och haft för litet att bidra med till omgivande samhälle.⁹⁴ Den sista frågan om hur man ska finna en lösning på krisen besvaras med att man ska vända sig mot befrielse-teologin och dess erfarenhet. I Sverige har det teologiska mönstret varit alltför reduktionistiskt. Istället för att tala *om* de nedtystade erfarenheterna *inom* varje människa ska man tala *med* dem som faktiskt är fattiga och nedtystade. Frostin avslutar:

Jag vågar påstå att vi inte finner de nedtystade erfarenheterna inom oss själva så länge vi accepterar att de fattiga osynliggöres.⁹⁵

3.2 Reflektion och avslutning

För Per Frostin är det självklart att reformationen hade politiska motiv och att kyrkan var en politisk angelägenhet. Att reformatorerna gjorde en uppdelning mellan kyrka och omgivande samhälle berodde på att de ville betona den världsliga sfärens egenvärde. Då det gäller andligheten och världen är det att föredra att tala om regemente istället för rike. Att lydnaden mot Gud skulle sättas främst visar, att religionen ska räknas som en faktor i samhället.

Det är inte heller möjligt att fullt ut göra en dualistisk uppdelning mellan andligt och världsligt regemente. Utifrån sina erfarenheter av befrielse-teologi och hermeneutik vill Frostin ha ett holistiskt perspektiv. Det är relationen mellan ett begreppspar, till exempel

⁹³ Ibid. 1994, s. 174f.

⁹⁴ Ibid. 1994, s. 178f.

⁹⁵ Ibid. 1994, s. 184.

andlighet och värld, som är intressant. Man ska inte endast se dem som motpoler. Skapelseteologi ska kombineras med eskatologi så att ett försök till förståelse kan nås i hur Gud regerar världen och den kristne ska leva. Evangeliet är inte en privat angelägenhet för kyrkan utan kan ge ledning för hur lagen ska komma till uttryck i det världsliga regementet. Den teologiska och den socialpolitiska diskussionen kan därmed komplettera varandra.

Att tala om en tvåregementslära är fel eftersom alltför många utsagor och påståenden både hos reformatorerna och i den moderna debatten är motstridiga. Den är rimligare att tala om en familj av distinktioner menar Frostin. Och det är i distinktionernas relation till varandra som en tolkning av andlighet och världen kan ske.

Min reflektion är att Frostin visar på en dynamisk teologi. Att han så hårt kritiserar tvåregementsläran blir provocerande. Hans tydliga influens av solidaritet mot samhällets svagare grupper och intresse för internationell teologi ställer honom i opposition mot alltför en statisk teologi.

4 Analys och diskussion

De två föregående kapitlen har deskriptivt undersökt Gustaf Wingrens respektive Per Frostins tolkning av den lutherska tvåregementsläran. Det här kapitlet urskiljer genom den tidigare undersökningen hur Wingrens och Frostins resonemang förhåller sig till varandra. Därefter analyseras deras bidrag mot bakgrund av en utvald svensk och internationell diskussion.

4.1 Tvåregementslära hos Wingren och Frostin – en jämförelse

Det som allra först framkommer i en analys av Gustaf Wingren och Per Frostin är att den förstnämnde har en dualistisk förståelse av tvåregementsläran medan den andre väljer ett holistiskt perspektiv. Wingren vill se en uppdelning av begreppsparen andligt och världsligt samt lag och evangelium. Mellan dessa kan människan skapa sig ett förhållningssätt. Frostin vill inte se dem som motpoler utan snarare något som ska kombineras.

Att reformationen hade politiska motiv framkommer inte hos Wingren medan Frostin gör det till en poäng. Men en likhet som bör framhävas hos de båda lundateologerna är att den lutherska kristendomen inte ska ses som en politisk konservator. Förändring sker ständigt. Om processen i världen inte drivs framåt är det något som är fel. För Wingren är skapelseteologin

att se som ett avstamp i tvåregementsläran. Kristologin kan utgöra ett hot genom att den betonar gärningen. Wingren vill se världen som en del av Guds uppenbarelse som oberoende av människors trostillhörighet vittnar om sin skapare. Frostin menar att kristologin ska ses i relation till skapelseteologin. Samtidigt är det viktigt att det eskatologiska motivet och förebilden i Kristus visar hur människan ska agera i världen. Som visats tillhör evangeliet inte bara det andliga regementet utan kan även lämna ett positivt bidrag till det världsliga regementet enligt Frostin. Wingrens förhållande till den mänskliga gärningen är att den finns nedlagd i kallelsen. En människas tro påverkar inte handlingens kvalitet. Det är snarare förnuft och rationalitet som skapar ordning i det världsliga regementet.

Frostin kritiserar inte Wingren direkt angående tvåregementsläran. I *Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin* ifrågasätts användningen av begreppspar och synen på människans inneboende ondska. En kapitulation för människors svaghet kan leda till en passiv kristendom varnar Frostin. Att Frostin inte samtycker med Wingrens tvåregementslära framkommer genom Gustaf Törnvals doktorsavhandling *Andligt och världsligt regemente hos Luther*.⁹⁶

Törnvals bok ligger delvis till grund för Wingrens doktorsavhandling, *Luthers lära om kallelsen* som utkom några år senare än *Andligt och världsligt regemente hos Luther*. Då Frostin i *Luther's Two Kingdoms Doctrine* ser begränsningen i Törnvals teori kring den lutherska tvåregementsläran betyder det att han i praktiken även tillbakavisar Wingrens tolkning av Luther.⁹⁷

4.2 Luthersk tvåregementslära i svensk diskussion

Gustaf Wingren och Gustaf Törnvall delar synen på att den grundläggande principen i den lutherska tvåregementsläran är att skilja regementena åt. Argumentet är att båda regementena har som huvudsaklig uppgift att bekämpa det onda på principiellt olika sätt. Tillvaron ska inte ses utifrån en enhetsaspekt utan motsättningen mellan ont och gott sätter sin prägel på tvåregementsläran. Regementena är gudomliga instiftelser men inget av dem kan anses som helt felfritt enligt Wingren och Törnvall. Djävulens påverkan kan få dem att motverka sitt

⁹⁶ Törnvall, 1940.

⁹⁷ Frostin, *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*. 1994, s. 113.

ursprungliga syfte och de blir då ett hinder för Guds kommande rike.⁹⁸ Kyrkan ska utöva sitt inflytande över människans samvete men får under inga omständigheter befatta sig med världsliga åtgärder. Detta gäller även om den styrande makten i det världsliga regementet skulle visa en stor olämplighet.⁹⁹

Olof Sundby uttrycker sitt stöd för den här tankegången och skriver i sin doktorsavhandling, *Luthersk äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900*, att den skapade världen är en självständig del av Guds uppenbarelse. De världsliga ordningarna ska befrias från det kyrkliga förmyndarskapet eftersom dess gudomliga ordning inte behöver motiveras genom evangeliet eller det andliga regementet.¹⁰⁰ Det världsliga regementet ska verka mot människans själviskhet och egocentrism när det gäller hennes samliv med andra människor. Samlivets ämbeten ska med andra ord användas för att tjäna sin nästa och därmed ske i överensstämmelse med Guds vilja. Den världsliga makten kan missbrukas. Detta sker när de styrande inte vill stanna inom sina gränser som tjänare åt Gud utan vill se sig som statsmaktens absoluta styrande princip och därmed träda in i Guds ställe.¹⁰¹

Det är tydligt att Törnvall, Wingren och Sundby reserverar sig för att det världsliga regementet kan hamna i orätta händer. Men de är ändå tydliga i sin distinktion mellan andligheten och världen. Skapelseperspektivet är ett framträdande argument för deras teologi. Det finns en tillförlitlighet för den gudomliga ordningen. Antropologin är till sin utgångspunkt tämligen negativ eftersom människan måste tvingas till en god gärning. Lagen blir nästan som en räddningsplanka även om rättfärdiggörelsen bara kan ske genom tro.

Rune Söderlund visar att Wingren tenderar att göra den uppenbarade lagen i bibeln överflödig. Den naturliga lagen värderas högt hos Wingren så till vida att han anser att den finns nedlagd i skapelsen. De dilemman som kan uppstå i det mänskliga samlivet finns det därmed ingen andledning att söka rådgivning i bibeln för. Söderlund menar att tankegången skiljer sig från Martin Luthers egen uppfattning. Konsekvensen blir att:

⁹⁸ Törnvall, 1940, s. 226f.

⁹⁹ Ibid. 1940, s. 87.

¹⁰⁰ Olof Sundby, *Luthersk äktenskapsuppfattning: En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900* Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1959, s. 27f.

¹⁰¹ Ibid. 1959, s. 33, 42.

Den naturliga lagen tenderar alltså hos Wingren att bli detsamma som vad Luther skulle ha kallat "Guds världsliga regemente".¹⁰²

Det är en brist att inte se hur den naturliga lagen är sammanbunden med den naturliga gudskunskapen som Luther räknade med.¹⁰³

Som undersökningen av *Luther's Two kingdoms Doctrine* visade ser Frostin inte något hinder för att predikan undervisar samvetet utan att förneka det mänskliga förnuftets ansvar. Wingrens indelning av begrepp som står i motsats till varandra leder till ett kategoriskt skiljande mellan kyrka och samhälle. Bengt Hägglund definierar de världsliga ämbetena och tjänsterna som en gudomlig ordning där den kristna kärleken ska utövas. Förutsättningen för att en människa ska kunna utöva sin tjänst på ett sätt som är behagligt för Gud är att hon har den kristna tron. Evangeliet ger ett rent hjärta som genom tro och förnuft avspeglar sig i det rätta handlandet.¹⁰⁴ Uppsatsens undersökning har visat att det inte skulle vara självklart för Wingren att vara samstämmig med Hägglund. Att evangeliet skulle kunna leda till den rätta gärningen behöver inte ses som motstridigt. Men det är inte heller en självklarhet. Kallelens arbete kan utövas i rationalitet och nykterhet med gott resultat. Gärningen är enligt Wingren dold hos Gud. Den kristne kan endast vila i rättfärdiggörelsen genom nåd och tro. Frostin står närmre Hägglunds position. Att den kristne inspireras av evangeliet i det andliga regementet skapar ett förhållningssätt till de världsliga göromålen. Likaså är det givet att inspirationen ska leda till handling, eller åtminstone ge anklang i den kristnes omgivning.

Bo Håkansson skriver att kyrkan enligt Wingren inte får uppfattas som tryckande eller moralistisk. Dess uppgift är befrielse:

Mycket av Wingrens obenägenhet att tillerkänna kyrkan en roll i samhället utgår från föreställningen att kyrkan skulle vara en självupptagen institution, mest intresserad av att försvara sina egna privilegier eller traditionella moraluppfattningar. Till detta kommer att kyrkans förnämsta sätt att verka är genom den enskilde kristne i hans eller hennes vardag. Den institutionella kyrkans roll blir alltså synnerligen blygsam. Inte ens diakonin har en särskilt framträdande plats, då den aldrig kan mäta sig med de gärningar som det

¹⁰² Rune Söderlund, "Coincidentia oppositorum: Den naturliga lagens problem hos Karl Barth och Gustaf Wingren" i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. 1987 årg 63, s. 157f.

¹⁰³ Ibid. 1987, s. 160.

¹⁰⁴ Bengt Hägglund, *Arvet från reformationen – teologihistoriska studier*. Göteborg: Förelagsförlaget, 2002, s. 140f.

världsliga regementet frambringar till människors bästa, ett arbete där alla döpta förverkligar sitt dopliv.¹⁰⁵

Att kyrkan kan undgå att vara politisk är en omöjlighet om hon inte vill ge avkall på det kristna kärleksbudets universalitet menar Martin Lind. Människan är kallad till att vara Guds medarbetare i skapelsens återställelse. Det kan inte på förhand förutspås vilka handlingar som kärleksbudet kräver av människan. Kyrkan kan därför inte sägas tillhöra en särskild politisk ideologi. Men om samhället strider mot evangeliets budskap får kyrkan inte skygga för en politisk aktion. Evangeliet tar dessutom ställning för de svaga och de förtryckta vilket visar att det finns ett utrymme för en politisk dimension i kyrkan.¹⁰⁶ Genom sitt ställningstagande står Lind i samklang med en befrielseologisk argumentation. Kyrkans politiska verksamhet exemplifieras inte främst ur en svensk kontext. Wingren menade i ”Det naturligas problem hos Luther” att kärleken inte har något namn utan tar sig olika uttryck. Skillnaden mellan Lind och Wingren är att den förstnämnde ser att det kristna kärleksbudet kan manifesteras i en politisk aktion. För Wingren vore det inte bara olämpligt utan snarare omöjligt.

Göran Bexell skriver att kyrkans grundläggande bekännelse ibland tar uttryck i etiska frågor. Under 1900-talet har detta till exempel visats i protester mot nazismen i Europa och apartheid i Sydafrika. Om man bekänner att Jesus Kristus är Herre kan det innebära politiska konsekvenser eftersom inget område i livet ligger utanför hans tillhörighet. De vita lutherska medlemskyrkorna uppmanades 1977 att offentligt avvisa apartheidsystemet i Sydafrika. Den etiska frågan fick därmed en status som bekännelse. En kristen efterföljelse innebär inte att man formellt kan hålla sig till en lära utan man måste också låta vittnesbördet uttryckas genom liv och handling.¹⁰⁷

Som visats i min tidigare undersökning är förhållningssättet inte självklart. Det finns kyrkor som i sin bibliska etik argumenterar utifrån Romarbrevet 13:1-7. Innebörden tolkas att *det finns ingen överhet som inte är Gud*. Lag och ordning som två grundläggande begrepp som ges företräde mot ett okänt alternativ.¹⁰⁸ Frostin ger genom sina befrielseologiska studier

¹⁰⁵ Håkansson, 2002, s. 321.

¹⁰⁶ Martin Lind, *Kristendom och nazism: Frågan om kristendom och nazism belyst av olika ställningstaganden i Tyskland och Sverige 1933-1945*. Lund: Håkan Ohlssons Förlag, 1975, s. 198f.

¹⁰⁷ Göran Bexell, *Kyrkan och etiken*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 1992, s. 107f.

¹⁰⁸ Ibid. 1992, s. 55.

och *Luther's Two Kingdoms Doctrine* sympati för ett liknande förhållningssätt. Bekännelse och etik kan inte separeras utan förstås dialektiskt.

4.3 Luthersk tvåregementslära i internationell diskussion

Den internationella diskussionen ger färg åt den svenska bilden av luthersk tvåregementslära. Analysen fortsätter för att visa hur Gustaf Wingrens och Per Frostins tolkningar kan kompletteras och kritiseras mot en annan bakgrund än den inhemska.

Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) var teologie doktor och präst. Under det andra världskriget engagerade han sig i den tyska motståndsrörelsen och var aktiv i *Bekännelsekyrkan*. På grund av sin kamp mot nazismen fängslades han 1943 och avrättades strax innan krigsslutet. För att fullt förstå Bonhoeffers kritik av nazismen bör man veta att han levde i en kyrka och verkade i en luthersk tradition där respekten för överheten var grundmurad. Lydnaden för samhällets lag och ordning var självklar samtidigt som den teologiska grunden utgjordes av insikten att kyrkan inte hade något med samhällets frågor eller problem att göra. Det fanns en dualism mellan kyrka och samhälle.¹⁰⁹

I *Christ the center* framgår hur förståelsen av kristologin tar en viktig plats i Bonhoeffers teologi för att inspirera människans tro och agerande i ett osäkert samhälle.¹¹⁰ Människan kan inte undgå att agera oavsett om det tar sig passiva eller aktiva uttryck. Bonhoeffer utgår från frågan: "Does the work interpret the person or the person the work?" och menar att Martin Luthers svar är att en god människa gör ett gott arbete även om handlingen inte alltid framstår som god. Det är med andra ord personen som interpreterar arbetet. Endast Gud har full kännedom och insikt om människans innersta väsen. Bonhoeffer ger inte uttryck för att tankegången skulle vara felaktig. Men menar att utifrån kristologin kan det även i applicerandet på våra medmänniskor nås en förståelse för gärningen: "When I know *who* he is, who does this, I will know *what* it is he does." Dock kan aldrig en total separation mellan personen och dennes arbete eller agerande ske. Ett helhetstänkande måste finnas. Av samma skäl kan fullkomligheten i Kristus aldrig kan separeras från den historiske Jesus och hans jordiska arbete.¹¹¹

¹⁰⁹ Sven Åstrand, *Dietrich Bonhoeffer: En introduktion*. Stockholm: Verbum, 1995, s. 13.

¹¹⁰ Dietrich Bonhoeffer, *Christ the center* (övers. Robertson, Edwin H.), 1978. Boken är en rekonstruktion gjord av Eberhard Bethge med underlag i studenters anteckningar från föreläsningar givna vid universitetet i Berlin.

¹¹¹ *Ibid.* 1978, s. 37ff.

Precis som Gustaf Wingren i ”Kallelsetanken” inte uteslöt att Luther skulle kunna finna kärleken till nästan och Guds nyskapelse i 1900-talets arbetarrörelse argumenterar Bonhoeffer på ett liknande sätt:

For the proletariat, it is easy to depict Christ as allied with the Church of the bourgeois society. Then the worker sees no reason any more to give Jesus a qualified place or status. The Church is one with the stupefied and oppressive capitalist system. But at this very point the working class may distinguish between Jesus and his Church; he is not the guilty party. Jesus, yes; Church, no! Jesus can then become the idealist, the socialist. What does it mean when the proletarian says, in his world of distrust, ‘Jesus was a good man’? It means that nobody needs to mistrust him. The proletarian does not say, ‘Jesus is God’. But when he says, ‘Jesus is a good man’, he is saying more than the bourgeois says when he repeats, ‘Jesus is God’. God is for him something belonging to the Church.¹¹²

En kyrka som konserverar samhällsordningen är inte ett ideal för Wingren. Det är kallelens arbete och Guds nyskapande som ständigt utvecklar och skapar förändring i världen. Bonhoeffers betoning på att gärningens värde kan tolkas i ljuset av personen som utför handlingen hindrar en korrelation med Wingren. Kristologin tar en avgörande plats i Bonhoeffers förståelse av samspelet mellan den kristne och världen. Den andliga och världsliga uppdelningen av tillvaron har förbisetat människans otillräcklighet. Den sekulära delen av tillvaron fördunklas av synden och det är ett missförstånd att se det världsliga regementet som en autonom del. Bonhoeffer skriver:

[T]he Protestant side of Luther’s doctrine of the two kingdoms was misinterpreted as implying the emancipation and sanctification of the world and the natural. Government, reason, economics and culture arrogate to themselves a right of autonomy, but do not in any way understand this autonomy as bringing them into opposition to Christianity.¹¹³

Tvåregementslärans tolkning under 1900-talet har i ett flertal fall resulterat i passiva lutherska kyrkor. Ulrich Duchrow, luthersk teolog och ekumeniker vid Heidelbergs universitet, menar att det finns två vägar som det är fel att följa då man med biblisk ledning vill bedriva teologi.

¹¹² Ibid. 1978, s. 34f.

¹¹³ Dietrich Bonhoeffer, *Ethics* (övers. Horton Smith, Neville.), New York: Touchstone, 1995, s. 97.

Han kallar dem ”the paths of state theology and church theology”.¹¹⁴ Den statliga teologin försöker att legitimera ett statskick som har en antik förebild med monarki som råder över ett imperium. I bibeln finns flera exempel på hur ett sådant kungadöme skulle se ut, till exempel hos David, Saul och Salomon. Men det finns även motsatser med texter som är kritiska till det monarkiska styret. Duchrow menar att den som tolkar bibeln utifrån en statlig teologi har missuppfattat budskapet eftersom man då idoliserar maktbruket. Men även den kyrkliga teologin som bär budskap om fred och frälsning i en situation av orättvisa behöver bearbetas. Den leder annars till en passiv konformitet i förhållande till den styrande makten då kyrkan egentligen borde ta ställning. Även om ställningstagandet kan leda till konflikt med de maktavande.¹¹⁵

Under 1900-talet kom intresset för ekumeniska frågor att föra socialt engagerade teologer samman för att söka ett alternativ till den statliga teologin. Bekännelsekyrkan med Dietrich Bonhoeffer och befrielse-teologer i Asien, Afrika och Latinamerika arbetade med hur kristendomen skulle ta sitt sociala uttryck i samhället.¹¹⁶ Att vara villig till att föra dialog mot ett förtryckande statskick är inte tillräckligt. Snarare kan man se att aktioner är nödvändiga.¹¹⁷ Det kristliga icke-våldet har länge ansetts bara beröra hjärtats beredskap men inte samhällets och politikens autonoma områden som byggs på naturrätten. Krig är därmed tillåtet i särskilda situationer då den egna friheten eller egendomen hotas.¹¹⁸ Efterföljelsen för den kristne kan inte innebära att denne i tystnad accepterar en förtryckande struktur. Väljer man en kristologisk position för sitt argument kan man säga att naturrätten är genom syndafallet alltför bristfällig för att kunna symbolisera Guds vilja. Frostins tolkning av kyrkans förhållande till staten fungerar smidigt med Duchrows på den här punkten. Wingren skulle däremot inte kalla ovannämnda sociala aktioner för kristna. Ur hans perspektiv kommer gärningen genom kallelsen till att tjäna nästan. Den kristna sanningen kan inte stå som modell för en politisk reform eller aktion. Wingrens, Sundbys och Törnvalles positioner blir låsta av deras syn på den naturliga lagen i det världsliga regementet. Frostin, Lind och Bexell ser evangeliet som ett kompletterande viktigt bidrag till samhället. Frostins flexibilitet

¹¹⁴ Ulrich Duchrow, *Alternatives to global capitalism : Drawn from biblical history, designed for political action* (övers. Griffiths, Elaine.), Utrecht/Heidelberg: International Books/Kairos Europa, 1995, s. 207.

¹¹⁵ Ibid. 1995, s. 208.

¹¹⁶ Ibid. 1995, s. 225.

¹¹⁷ Ibid. 1995, s. 237ff.

¹¹⁸ Ulrich Duchrow, *Europa i världssystemet 1492-1992: Finns det en väg till rättvisa efter 500 år av plundring, förtryck, penningdyrkan och penningackumulering?* (övers. Bettelheim, Elly och Mouton, Jean.), Lund: Institutet för kontextuell teologi, 1993, s. 24f.

beror till stor del på hans holistiska synsätt på skapelseteologins och kristologins inbördes relation.

Mitri Raheb är präst i den lutherska kyrkan i Palestina och ansvarar för *The International Lutheran Centre of Betlehem*.¹¹⁹ Han är utbildad i Tyskland och hans doktorsavhandling *Das reformatorische Erbe unter den Palästinensern* beskriver den evangeliska kyrkans utveckling i Palestina mellan 1841-1967.¹²⁰ Med Lutherska världsförbundets hjälp fick kyrkan under 1900-talet, vid sidan om skolväsendet, även hjälp med att organisera sjukvård och ett socialt arbete som kom att betyda mycket för utvecklingen i Palestina. De evangeliska församlingarna kunde inte endast koncentrera sig på den själsliga omsorgen för sina medlemmar då nöden av kläder, livsmedel och pengar växte. Flyktinglägren kom att blanda de kristna palestinierna som firade gudstjänst från ortodoxa, katolska såväl som lutherska traditioner.¹²¹ Men alla var inte kristna i flyktinglägren. Raheb visar att under 1950-talet var 85-90 % av dem som Lutherska världsförbundet hjälpte muslimer. Arbetet motiverades genom att araberna skulle få ta del av den kristna demokratin och därmed även kristendomen. På sätt och vis kan man se att det är ett missionsarbete som Lutherska världsförbundet bedriver. Men Raheb skriver:

Allgemein kann man feststellen, daß die Sozialarbeit des Lutherischen Weltbundes allen Menschen ohne Ansehen der Person, Konfession oder Religion galt.¹²²

Men hjälpen var inte självklar. Martin Niemöller som tillhörde den tyska lutherska kyrkan invände 1947 mot Lutherska världsförbundets insats. Han menade att arbetet inte var förenligt med den lutherska förståelsen av hur tron ska uttryckas. Araberna borde givetvis få del av evangelium men det borde ske på ett annat sätt. Hur det skulle gå till utan den sociala insatsen utvecklas inte, men han antyder delningen mellan andligt och världsligt regemente.¹²³ Dagens lutherska arbete i Palestina kombinerar den sociala insatsen med ekumenik där evangeliet ligger till grund. Raheb menar att det är förenligt med reformationens lära. I den politiska och religiösa spänningen ska förkunnelsen ske med en reformatorisk prägel.¹²⁴ Gustaf Wingren

¹¹⁹ För mer information se: <http://www.annadwa.org>

¹²⁰ Mitri Raheb, *Das reformatorische Erbe unter den Palästinensern*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1990.

¹²¹ Ibid. 1990, s. 194ff.

¹²² Ibid. 1990, s. 200f.

¹²³ Ibid. 1990, s. 208.

¹²⁴ Ibid. 1990, s. 247f.

hade säkerligen inte underskattat betydelsen av det sociala arbetet. Men som redovisats i *Credo: Den kristna tros- och livsåskådningen* framför han argumentet att det skulle beröva kyrkan hennes äkta roll. Kyrkans funktion är bland annat att visa tro och lydnad inför det meningslösa.

För Raheb är den kontextuella teologin av en avgörande betydelse. Hans ledstjärna är att lag, makt och rättvisa måste ha sitt ursprung och sin förebild i bibeln. De tre faktorerna är inte oberoende av varandra utan lagen måste skydda makten så att den i sin tur kan se till att rättvisa skipas. Han ser att religionen spelar en viktig roll i fredsprocessen. Bibeln visar inte på neutralitet utan tar ställning för att de förtryckta ska återfå sin värdighet. Förebilden för denna syn på rättvisa finns i inkarnationen då Jesus lär sina lärjungar att använda makten för att tjäna mänskligheten. Det endast mänskliga sökandet av makt blir diktatoriskt och arrogant istället för att försöka återskapa harmonin mellan lag, makt och rättvisa.¹²⁵ Den ekonomi och politik som bedrivs i ett samhälle kan utmana den kristnes identitet, speciellt om levnadsförhållandena sker under förtryck och ett förnekande av de mänskliga rättigheterna. Raheb ställer frågorna:

What does "freedom in Christ" mean to people living under occupation and denied basic rights? What does the cross mean to a people constantly crucified and marked by suffering? And what does love for even an enemy mean to a people facing a heavily armed army?¹²⁶

För att dra en historisk parallell vill Raheb se Tyska kristnas misstag som att de identifierade sig som den starkare parten. De använde religionen i ett försök till att propagera för en ideologi som byggde på makt och legitimerade därmed statens agerande. Efter andra världskriget kom teologin att ta en riktning som helt försökte att ta de förtrycktas perspektiv. Kristendomen, genom den europeiska teologin, upplevde att den stod i skuld till judendomen.¹²⁷ Den protestantiska teologin i Palestina bör därför söka en del av sin identitet i Gamla Testamentet. Den finner då inte bara lokal historia utan även ett universellt budskap.¹²⁸

¹²⁵ Mitri Raheb, "Law, Power, Justice, and the Bible" Ateek, Naim S., Ellis, Marc H. och Radford Ruether, Rosemary (ed.), *Faith and the Intifada : Palestinian Christian Voices*. New York: Orbis Books, s 97-100.

¹²⁶ Mitri Raheb, *I am a Palestinian Christian* (övers. Gritsch, Ruth C. L.), Minneapolis: Fortress Press, 1995, s. 14.

¹²⁷ Ibid. 1994, s. 58.

¹²⁸ Ibid. 1994, s. 64.

Genom den kristna trons guidning kan den politiska och sociala processen trots allt leda tillbaka till Kristus ursprungliga budskap om frihet och jämlikhet.¹²⁹

Frostins uppfattning i ”Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin” är att lag och evangelium tillsammans skapar solidaritet. Wingrens inställning visas i *Luthers lära om kallelsen*. Den politiska friheten finns i kallelsens arbete. I kyrkan räcks den andliga befrielsen.

4.4 Reflektion och avslutning

Jag tror inte att det är möjligt att skilja en *luthersk wingren-kristen* från en *luthersk frostin-kristen* i yttre mening. Båda skulle vara engagerade i världen med de uppgifter som de finner i sina kallelser. Och de skulle mötas i kyrkan för att höra evangeliets budskap. Frågade man dem efter deras motivation skulle däremot en skiljelinje dras. Den förstes motiv till att leva i sin kallelse är ett dualistiskt förhållningssätt till andligheten och världen. Skapelsens ordning vittnar om Guds uppenbarelse men är oberoende av trostillhörighet. Den andre ser att evangeliet har ett universellt budskap som inget av livets områden kan undgå att beröras av. Kyrkans bidrag är viktigt för att skapa en positiv förändring i världen.

De svenska teologerna i analysen har i huvudsak varit samstämmiga med Wingren och förutsätter en tvåregementslära. Det är i ljuset av de internationella språkrören som Frostins uppfattning om andligheten och världen bäst förstås.

En korrelation med Wingren och Frostin har inte visat sig lämplig eftersom de har olika grundläggande uppfattningar om det reformatoriska arvet. Frostin ser de två regementena som en del av en familj med flera distinktioner. De visar på en riktlinje i förhållandet mellan kyrka och samhälle. Jag ser mycket positivt på Frostins tolkning eftersom den skapar dynamik i relationen mellan det andligheten och världen. Wingren ser att samhället konstant förändras men vill samtidigt inte blanda in trostillhörigheten i utvecklingen. I mitt tycke finns det en risk att kyrkan stagnerar om den inte kan utvecklas tillsammans med sin omgivning. Dessutom är det inte rimligt att påstå att frihet finns i Kristus om en strävan saknas i att eftersträva detta genom inbördes mänskliga relationer. Teologi kan förklaras i begreppspar

¹²⁹ Ibid. 1994, s. 72.

men det kan sällan mänskliga erfarenheter. Skapelseteologi och kristologi hjälper gemensamt till i den kristnes tolkningsprocess av ursprung och mål.

Även om en förväxling inte sker mellan evangeliets budskap och världens som vi möter den i samhället så finns det en växelverkan som man inte kan ignorera. Jag tror att det reformatoriska arvet som de lutherska kyrkorna har att förvalta kräver en ständig konfrontation med den egna tidens frågeställningar för att budskapet ska kunna vara aktuellt och levande för dagens kontext. Kyrkornas ståndpunkt behöver kanske inte nyskapas men deras förkunnelse och förhållningssätt kan ifrågasättas, revideras och förnyas precis som reformatorerna försökte att få ut sitt budskap till sin samtids omgivning. De lutherska kyrkorna behöver korrespondera med samhället i övrigt eftersom de är en del av det. Det låter enkelt men kräver ansvar och en medvetenhet om sin egen roll och identitet.

Wingrens bidrag till den befrielseologiska diskussionen utgörs främst av hans praktiska och målande beskrivningar i hur människans kallelse finns i världen. Min reflektion är att det finns en poäng i att betona en strävan efter ordning som är oberoende av religiös motivation. De teologer som alltför starkt förespråkar kristologin på skapelseteologins bekostnad kan resultera i ett kristet övermod. Givetvis gäller detta även dem som i motsvarande tur ser skapelsen som en autonom gudomlig instiftelse Och den fällan lyckas inte Wingren helt att undgå själv.

Ett holistiskt perspektiv kan fördjupa relationen mellan andligheten och världen. Och dessutom fördjupa de lutherska kyrkornas inbördes förhållande. Den svenska diskussionen om lag och evangelium har uppvisat en stark kontrast mot den internationella befrielseologin. Men likafullt hävdar de olika teologerna en reformatorisk grund. Genom att se det andliga och det världsliga regementet som likaberättigade distinktioner kan den apostoliska trosbekännelsens vittnesbörd om en helig och allmänlig kyrka träda fram. Skapelseteologins och kristologins betydelse för tvåregementslärans tolkning kan konstateras. För att gå vidare i diskussionen borde det ifrågasättas om distinktionen mellan de två regementena kan fördjupa de lutherska kyrkornas inbördes enhet i förhållandet till världen.

5 Sammanfattning

Tvåregementsläran är ett tema i det lutherska arvet som kyrkorna har brottats med under 1900-talet. Den deskriptiva och analytiska undersökningen har visat att det råder oenighet i hur det andliga regementets och det världsliga regementets relation ska tydas. Uppsatsens övergripande problemformulering utgick ifrån: *Hur tolkar Gustaf Wingren och Per Frostin den lutherska tvåregementsläran?*

Gustaf Wingrens teologiska grundsyn förutsätter tvåregementsläran. Det finns en dualism i den andliga och världsliga sfären. Guds nyskapande är en framåtskridande process som är oberoende av människors trostillhörighet. Lagen i det världsliga regementet driver människan till de gärningar som finns i hennes kallelse. En social verksamhet eller en etisk övertygelse kan aldrig motiveras utifrån en kristen grund. Genom mänskligt förnuft och rationalitet kan en ordning skapas som är förenlig med Guds vilja. Det andliga regementet ska inte försöka att påverka omgivande politiska eller socioekonomiska förhållanden. Kyrkan ska inte förstås som en konserverande, tryckande eller moralistisk faktor i samhället. Ytterst sett är det kampen mellan Gud och djävulen som avspeglas i regementena. Tvåregementsläran i Wingrens tolkning ser även begreppsparet lag och evangelium som inbördes motstridiga.

Per Frostin gör gällande att tvåregementsläran är en missuppfattning och en felkonstruktion av det lutherska arvet. Andligheten, evangeliet och förkunnelsen kan inte separeras från det världsliga regementet då orättvisa råder i kyrkans omgivande kontext. Frostin ser hellre att man talar om en distinktion mellan de två regementena snarare än en lära. Dialektik och ett holistiskt tänkande skapar en bättre förståelse av begreppsparen. Det är deras inbördes relation som är intressant. Det teologiska bidraget till samhällets debatter är viktiga. Med hjälp av sitt förnuft kan människan styra så att den världsliga lagen formas efter evangeliets universella budskap om fred och jämlikhet. Befrielsesteologins internationella influens har påverkat Frostins förståelse av hur tvåregementsläran ska tolkas i Sverige.

För att främja analysen har jag arbetat utifrån frågeställningen: *Vilken betydelse har förståelsen av kristologi och skapelseteologi för en luthersk tvåregementslära i utvald svensk och internationell diskussion?*

Analysen har visat att det finns ett svenskt perspektiv som förutsätter tvåregementsläran i sin teologiska uppbyggnad. Gustaf Wingren, Gustaf Törnvall och Olof Sundby utgår från en

skapelsesteologisk tes. Det andliga och det världsliga regementet är gudomliga ordningar. Gärningen finns nedlagd i kallelens uppdrag och hör hemma i ämbetet och världen. Kyrkan ska vittna om tro och lydnad även om det sker i mötet med ett meningslöst lidande. Det andliga regementet ska förstås ur ett evighetsperspektiv medan lagen har en tidsbegränsad funktion. Jesu lydning inför den världsliga lagen vittnar om dess giltighet. Guds nyskapande sker innanför lagens gränser.

Per Frostin, Martin Lind och Göran Bexell menar att kyrkan utifrån sin bekännelsegrund kan göra ett politiskt ställningstagande. Även Dietrich Bonhoeffer, Ulrich Duchrow och Mitri Raheb ser att evangeliet har ett universellt budskap. Den kristologiska modellen förutsätter att inget av livets områden är främmande för kyrkan. Om den världsliga lagen befinner sig i konflikt med den i bibeln uppenbarade lagen är det den kristnes skyldighet att reagera. Jesu agerande bland de svaga och förtryckta står som en förebild. Befrielsesteologin arbetar utifrån ett helhetstänkande för att se relationen mellan lag och evangelium samt andligheten och världen för att skapa solidaritet.

Analysens resultat visar att den dualistiska uppdelningen i tvåregementsläran som Wingren representerar inte är internationellt gångbar. I ett politiskt tryggt samhälle kan kyrka och stat existera tillsammans utan att ifrågasätta den andres verksamhet. Den befrielsesteologiska erfarenheten poängterar att ett dialektiskt tänkande behövs mellan begreppsparen för att de lutherska kyrkorna ska kunna uppvisa enhet i en global värld. Frostins tolkning av de två regementena är att de inte kan representera en lära. Därmed tar han ställning mot Wingrens teologiska konstruktion av andligheten och världen. De lutherska teologernas olika uppfattning av tvåregementsläran vittnar om att synen på andligheten trots allt är beroende av en politisk kontext. Min slutsats blir att det inte är rimligt att fastslå den lutherska tvåregementsläran till trosmässig dogm. Den tolkas bättre som vägledning i en konkret situation.

Om den teologiska diskussionen inte kan möta den politiska debatten är risken för stagnation och passivering uppenbar. Kyrkans bekännelse och budskap om evangeliets befrielse är inte utbytbara. Men det kristna uttrycket i förkunnelsen kan förändras i samspelet med omgivningen. Distinktionen mellan andligheten och världen ger den kristne vägledning för att kunna leva i tro och tillförsikt för Guds nyskapande. Och i Kristi efterföljelse.

Summary

Martin Luther's two kingdoms doctrine has been a subject of debate since the 19th Century. God's spiritual and temporal regiments have been interpreted from different angles. The main purpose for this paper is to examine Gustaf Wingren's and Per Frostin's relationships to this doctrine. The examination is based upon a content analysis of their literature. I also reconsider the importance of theology of creation and christology to reach an understanding for the two kingdoms doctrine.

Gustaf Wingren saw the two kingdoms doctrine as a divine order and a struggle between good and evil. The creation played an important part in his theological construction. He partly turned away from a christological view. In his consideration the church should not involve itself in a public discussion of social problems. Neither can a political action use a Christian label. The spiritual kingdom should only offer redemption and salvation through the Gospel. The main task and vocation for the individual Christian is to serve humankind through reason and rationality. Obedience to the law is a necessity for the Christian, Jesus functions as a role model in this matter. He was judged and crucified according to the law in the temporal regiment.

Per Frostin questions if it is possible to talk about a two kingdoms doctrine. The different statements by Martin Luther are too contradictory to summarise into a system. The spiritual and temporal kingdom should rather be seen as a family of distinctions. It is the relationship between the distinctions, according to Frostin, that is interesting to study. The church and the theological discussion have a political responsibility. Also the individual Christian should aim to manifest God's will in this world. The law and the Gospel should both inspire to solidarity with the less fortunate. Obedience to God is more important than loyalty to the temporal law. Creation and christology should be combined for a better understanding of God's progressive creativity and of Christian discipleship.

The analysis has shown that Wingren's interpretation of the two kingdoms doctrine finds support among other Swedish scholars likewise Gustaf Törnvall and Olof Sundby. Frostin shares his opinion about the church's political responsibility with Göran Bexell and Martin Lind. Although he in general seems to have more in common with the international scholars who deal with liberation theology.

How the theologian ought interpret Luther's two kingdoms doctrine in the 20th Century is very much based upon the surrounding political context. Through creation and christology the Lutheran scholar tries to find a correspondence between the two regiments. The analysis in my paper shows that it is questionable to talk about a two kingdoms doctrine.

The first reason to question the doctrine is based upon the fact that the 20th Century scholars have difficulties in reaching a common conclusion in their studies of Martin Luther.

Secondly, the scholars thesis rely on their political interest. If one scholar studies the doctrine against a background of social injustice this will result in a rejection of a divided theory about the two regiments. But a theologian within secure political conditions most likely will reach the opposite conclusion.

In my understanding the spiritual and the temporal regiments are layed down as general outlines for a Christian discipleship. But as a doctrine it is not generally applicable for the Lutheran churches and their various contexts.

Anförd litteratur

Bexell, Göran

1992 *Kyrkan och etiken*. Stockholm: Verbum Förlag AB.

Bonhoeffer, Dietrich

1995 *Ethics* (övers. Horton Smith, Neville), New York: Touchstone.

Bonhoeffer, Dietrich

1978 *Christ the center* (övers. Robertson, Edwin H.), New York: HarperCollins Publishers.

Duchrow, Ulrich

1993 *Europa i världssystemet 1492-1992 : Finns det en väg till rättvisa efter 500 år av plundring, förtryck, penningdyrkan och penningackumulation?* (övers. Bettelheim, Elly och Mouton, Jean), Lund: Institutet för kontextuell teologi.

Duchrow, Ulrich

1995 *Alternatives to global capitalism : drawn from biblical history designed for political action* (övers. Griffiths, Elaine), Utrecht / Heidelberg: International Books / Kairos Europa.

Frostin, Per

1970 *Politik och hermeneutik. En systematisk studie i Rudolf Bultmanns teologi med särskild hänsyn till hans luthertolkning*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.

Frostin, Per

1988 *Liberation Theology in Tanzania and South Africa : A First World Interpretation*. Studia Theologica Lundensia 42. Lund: Lund University Press.

Frostin, Per

1991 "Luthers tvåregementslära – myt eller verklighet?" i *Mellan himmel och jord. Föreläsningar vid det nya Theologicums invigning i september 1990*. Religio nr 35. Lund: Teologiska institutionen i Lund.

Frostin, Per

1994 *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*. Studia Theologica Lundensia 48. Lund: Lund University Press.

Frostin, Per

1994 "Kairos Sverige – analys av erfarenheter i en läroprocess" i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund.

Frostin, Per

1994 "Religiös livstolkning och politisk handling" i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund.

- Frostin, Per
1994 "Teologin och de fattiga. Fem frågor till Gustaf Wingren och befrielse-teologin" i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund.
- Håkansson, Bo
2001 *Vardagens kyrka: Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid*. Lund: Arcus förlag.
- Hägglund, Bengt
1997 *Trons mönster : en handledning i dogmatik*. Lund: Arcus förlag (3:e uppl.).
- Hägglund, Bengt
2002 *Arvet från reformationen - Teologihistoriska studier*. Göteborg: Församlingsförlaget.
- Lind, Martin
1975 *Kristendom och nazism: Frågan om kristendom och nazism belyst av olika ställningstaganden i Tyskland och Sverige 1933-1945*. Lund: Håkan Ohlssons Förlag.
- Luther, Martin
1983 "Von weltlicher Oberkeit" i *Studienausgabe*. Band 3. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Luther, Martin
2002 *The Bondage of the Will* (övers. Packer, J. I. och Johnston O. R.), Grand Rapids: Baker Book House (13:e tryckningen).
- Nationalencyklopedin*
1989 Band 1: A-ASA. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Persson, Per Erik
1994 "Minnesord över Per Frostin" i *Teologi som befriar. Efterlämnade texter*. Religio nr 41. Lund: Teologiska institutionen i Lund.
- Raheb, Mitri
1990 *Das reformatorische Erbe unter den Palästinensern : zur Entstehung der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Jordanien*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn.
- Raheb, Mitri
1992 "Law, Power, Justice, and the Bible" Ateek, Naim S. Ellis, Marc H. Radford Ruether, Rosemary (ed.), i *Faith and the Intifada : Palestinian Christian Voices*. New York: Orbis Books.
- Raheb, Mitri
1995 *I am a Palestinian Christian* (övers. Gritsch, Ruth C. L.), Minneapolis: Fortress Press.

Svenska kyrkans bekännelseskriter

- 2000 "Den augsburgska bekännelsen" (övers. Lindroth, Hjalmar) [Melanchthon, Philipp]
"Den augsburgska bekännelsens apologi" (övers. Lindroth, Hjalmar) [Melanchthon, Philipp]
"Luthers stora katekes" (övers. Ljunggren, Gustaf) [Luther, Martin]
Stockholm: Verbum förlag (5:e uppl. av 3:e tryckning).

Sundby, Olof

- 1959 *Luthersk äktenskapsuppfattning : En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900.* Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

Söderlund, Rune

- 1987 "Coincidentia oppositorum: Den naturliga lagens problem hos Karl Barth och Gustaf Wingren" i *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 1987, årgång 63.

Theologische Realenzyklopädie [TRE]

- 2004 Band 36: Wiedergeburt-Zypern. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Törnvall, Gustaf

- 1940 *Andligt och världsligt regemente hos Luther: Studier i Luthers världs- och samhällsbild.* Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

Wingren, Gustaf

- 1942 *Luthers lära om kallelser.* Lund: C. W. K. Gleerups förlag.

Wingren, Gustaf

- 1970 *Luther frigiven. Tema med sex variationer.* Lund: C. W. K. Gleerups förlag.

Wingren, Gustaf

- 1974 *Credo: Den kristna tros- och livsåskådningen.* Lund: C. W. K. Gleerups Förlag.

Wingren, Gustaf

- 1981 *Tolken som tiger: Vad teologin är och vad den borde vara.* Stockholm: Gummesons förlag.

Åstrand, Sven

- 1995 *Dietrich Bonhoeffer: En introduktion.* Stockholm: Verbum Förlag AB.